

Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Ajaloo ja arheoloogia instituut
Üldajaloo osakond

Kärt Verkmann

**Mineviku konstrueerimine ja dünastiline võim:
Saali tavaõigus hiliskeskaegse Prantsusmaa troonijärglusargumentatsioonis**
Bakalaureusetöö

Juhendaja: Kerli Kraus

Tartu 2026

„Women were not excluded from the throne of France because of the Salic Law, rather the Salic Law was dug up and doctored because women were excluded from the throne of France.“

Robert Bartlett
„Blood Royal. Dynastic Politics in Medieval Europe,“ 2020, lk 148.

Annotatsioon

Töös uuritakse, kuidas kasutati hiliskeskaegsel Prantsusmaal varakeskaegsest Saali tavaõigusest pärinevaid norme naiste ja naisliinis pärinevate järeltulijate troonijärglusest välistamise põhjendamiseks. Uurimuses keskendutakse 14. sajandil ja 15. sajandi algusaastatel Prantsusmaa trooninõudluskriisi käigus kujunenud õiguslikule argumentatsioonile ning analüüsitakse, kuidas selle kaudu mõtestati ümber arusaamad troonijärglusest, kuningavõimust ning naiste rollist võimu pärandumisel. Töö tugineb varakeskaegsetele Saali tavaõiguse koodeksitele, nende käsikirjalisele traditsioonile ning hiliskeskaegsetele kroonikatele ja õigustekstidele, tõlgendades neid teemakohase historiograafia kontekstis. Analüüsi tulemusel jõutakse järeldusele, et Saali tavaõigusest tuletatud printsiipi ei kasutatud Prantsusmaal katkematu ajaloolise traditsioonina, vaid poliitilise ja õigusliku argumentatsiooni alusena, mille eesmärk oli põhistada Valois' dünastia õiguspärasust ning välistada naiste ja naisliini kaudu esitatud konkureerivad trooninõuded.

Märksõnad: Saali õigus, hiliskeskaegne Prantsusmaa, Valois' dünastia, naiste troonijärglus

Sisukord

Sissejuhatus.....	5
1. Saali tavaõigus varasel keskajal	11
2. Kapetingide kuningavõimu kujunemine ja hääbumine Prantsusmaal	17
3. Valois' dünastia võimu legitimeerimine.....	25
4. Saali õigus hiliskeskaegses troonijärglusargumentatsioonis	28
Kokkuvõte	35
Summary	37
Bibliograafia.....	39

Sissejuhatus

9. sajandi jooksul hääbus Lääne-Frangi (edaspidi: Prantsusmaa) riigis järk-järgult tava valida kuningas Karolingide dünastia liikmete seast ning sellega ka varasem arusaam kuningriigist kui dünastia liikmete vahel jagatavast ühisavaldusest. Kuigi Prantsusmaa kuningas jäi nominaalselt valitavaks, kujunes 10. sajandil võimule tulnud Kapetingidel tavaks kindlustada võimu üleminek valitseja vanimale või eelistatumale elusolevale pojale tema kaaskuningaks kroonimise või troonipärijaks nimetamise kaudu.¹

14. sajandi esimesel veerandil hääbus kuningavõim Kapetingide dünastia pealiinis. Kahel korral – 1317. ja 1328. aastal –, tõstati Prantsusmaal küsimus, kes ja millisel õiguslikul alusel võib pretendeerida Prantsusmaa kuningakroonile. 1317. aastal välistati Philippe V võimuletuleku käigus Prantsusmaa troonijärgluskorrast naissoost isikud. 1328. aastal suri viimane Kapetingide pealiinist pärinev kuningas Charles IV meessoost pärijata. Tema surma järel tunnustasid generaalstaadid uue kuningana Valois' krahvi Philippe'i, kes valiti Philippe VI-na kuningaks. Inglismaa kuningas Edward III, kelle trooninõue põhines sugulusel Philippe IV-ga naisliini kaudu, seda otsust ei tunnustanud, ning kasutas Prantsusmaa kroonist ilmajäämist hiljem ühe põhjendusena alustamaks Prantsusmaa vastu sõda. Nii puhkes kahe riigi vahel pikaajaline relvakonflikt, mida ajalookirjutuses tuntakse Saja-aastase sõjana (1337–1453).²

Eri osapoolte trooninõudluse tunnustamisel või, vastupidi, välistamisel osutati nii Prantsusmaa kui ka Inglismaa juriidilises argumentatsioonis korduvalt ühele ja samale varakeskaegsest saali frankide (tava)õigusest tuletatud printsiibile. Tegemist oli 6. sajandil kirja pandud tavaga, mis reguleeris maavalduste pärimist Frangi riigis. Normi algne eesmärk ei olnud seotud mitte kuningavõimu, vaid maaomandi üleminekuga (*resp* pärimisega). Hilisel keskajal võeti see aga kasutusse riigiõigusliku küsimuse lahendamisel – otsustamaks, kellel ja millistel tingimustel on õigus pretendeerida Prantsusmaa kroonile. Prantsusmaal kasutati nimetatud printsiipi Inglismaa ja Navarra kuningate trooninõuete vaidlustamiseks, põhjendades selle kaudu tagantjärele, miks olid nii naised kui ka naisliinis pärijad Prantsusmaa troonijärglusest välistatud. Edward III nõuandjad kasutasid sama õigusnormi aga Inglise kuninga trooninõude õigustamiseks.³

¹ Hallam, E. M. Everard, J. Capetian France 987–1328 Second Edition. Abingdon: Routledge, 2013, lk 83–85.

² Vt kokkuvõtlikku ülevaadet 1317–1358 sündmustiku kohta: Sumption, J. The Hundred Years War. Volume I. Trial by Battle. London: Faber and Faber, 1990, lk 103jj; Woodacre, E. Queens and Queenship. Leeds: Arc Humanities Press, 2021, lk 64–65; Adams, T., Rechtschaffen, G. Isabeau of Bavaria, Anne of France, and the History of Female Regency in France. – Early Modern Women 8, 2013, lk 119–147, siin lk 124–127.

³ Vt kokkuvõtlikku ülevaadet: Taylor, C. The Salic Law and the Valois Succession to the French Crown. – French History 15/4, 2001, lk 358–377, siin lk 358–364.

Bakalaureusetöö eesmärk on uurida, missugused ühiskondlikud muutused avalduvad 14. sajandi ja 15. sajandi esimese poole Prantsusmaa trooninõudluskriisi käigus kujunenud õiguslikus argumentatsioonis. Täpsemalt keskendutakse muutustele õiguspõhjustamises, teisenenud arusaamadele kuningavõimu olemusest ning naise rollist riigivõimu tasandil. Ühtlasi analüüsitakse, kuidas ja millistel eesmärkidel hakati Saali tavaõigusest tuletatud printsiipi kasutama hiliskeskaegses troonijärglusargumentatsioonis.

Uurimus on üles ehitatud kronoloogiliselt. Esimeses peatükis käsitletakse Saali tavaõiguse kujunemist ning selle maa omandi- ja pärimisõigust reguleerinud normide algset tähendusvälja varakeskaegses Frangi riigis. Eraldi tähelepanu pööratakse küsimusele, kas ja millisel määral võimaldasid vastavad normid maavalduste pärimist naisliinis. Teises ja kolmandas peatükis analüüsitakse Kapetingide troonijärgluse kujunemist ning 1317. ja 1328. aasta troonijärgluskriiside käigus esitatud õiguslikke argumente. Neljandas peatükis asetatakse eelneva uurimistöö pinnalt tehtud järeldused laiemasse konteksti, analüüsides, kuidas trooninõudluskriis peegeldas muutusi hiliskeskaegse Prantsusmaa õiguspõhjustamises, dünastilise võimu legitimeerimises ning arusaamades kuningavõimust.

Historiograafia

Varasemas historiograafias ei ole hiliskeskaegse Prantsusmaa trooninõudluskriisiga seotud ühiskondlikke ja õiguslikke muutusi enamasti käsitletud ühe tervikliku uurimisprobleemina, vaid pigem on uuritud sündmustiku üksikuid aspekte eraldiseisvalt. Varasemates käsitlustes on ajaloolaste tähelepanu pälvinud nii Frangi riik ja selle kujunemine⁴, Saali tavaõiguse retseptsioon varasel keskajal⁵ kui ka Kapetingide dünastiline kriis. Vähem tähelepanu on pööratud sellele, kas ja kuidas ilmestavad nimetatud protsessid kaasaegset õiguspõhjustamist ja käsitlust kuningavõimust, sh arusaamu naiste rollist riigi valitsemisel.

Kapetingide dünastia troonijärgluse kujunemine on pälvinud mitmete ajaloolaste tähelepanu. Oluliseks varasemaks teaduslikuks uurimuseks on prantsuse ajaloolase Robert Fawtier' (1885–1966) 1960. aastal ilmunud monograafia, mille keskmes on dünastia ning „prantsuse rahvuse“ kujunemine.⁶ Tänapäevaste kõige mahukam ja vastavalt keskseks kujunenud uurimus on ilmunud

⁴ Geary, P. J. Before France and Germany: the Creation and Transformation of the Merovingian World. Oxford: Oxford University Press, 1988; Wood, I. The Merovingian Kingdoms 450–751. London: Longman, 1994.

⁵ McKitterick, R. The Carolingians and the Written Word. Cambridge: Cambridge University Press, 1989; Anderson, T. Jr. Roman Military Colonies in Gaul, Salian Ethnogenesis and the Forgotten Meaning of *Pactus Legis Salicae* 59.5. – DeVries, K. France, J. (toim). Warfare in the Dark Ages. London: Routledge, 2008, lk 33–48.

⁶ Fawtier, R.; Butler, L., Adam R. J. (tõlk). The Capetian Kings of France: Monarchy and Nation, 987–1328. London: Macmillan, 1960.

1981. aastal Andrew W. Lewis'e (1943–2017) sulest.⁷ Kapetingide dünastiast on ülevaatliku käsitluse avaldanud 2007. aastal ka Jim Bradbury.⁸ Lisaks on Kapetingide dünastiat, selle üksikuid liikmeid ning kaasaegse Prantsusmaa valitsemissüsteemi uurinud Elizabeth A. R. Brown (1932–2024). Browni uurimustest on töösse kaasatud eeskätt need, mis käsitlevad 14. sajandi Prantsusmaad ning kuninglikku perekonda.⁹

14. sajandi esimese veerandi sündmused, mille tulemusel hääbus kuningavõim Kapetingide pealiinis ning välistati Prantsusmaal troonijärglus naisliinis, on samuti historiograafias tähelepanu pälvinud.¹⁰ Esimesed teaduslikud käsitlused pärinevad juba 19. sajandist. Prantsuse ajaloolane Paul Lehugeur (1854–1933) esitas oma monograafias põhjaliku ülevaate Philippe V valitsusajast¹¹ ning ka uuemas ajalookirjutuses tuginetakse Philippe V võimuletulekuni viinud sündmustiku tõlgendamisel valdavalt just Lehugeur'i teosele. Keskse tähtsusega on ka Paul Viollet' (1840–1914) 1895. aastal avaldatud artikkel, milles käsitletakse naiste ja kognaatide ehk naisliinis pärinevate meessoost järeltulijate välistamist õigusest pretendeerida Prantsusmaa troonile.¹²

Saali tavaõigusest tuletatud printsiibi rolli hiliskeskaegses troonijärglusargumentatsioonis on samuti juba varem uuritud. Ralph E. Giesey (1923–2011) on käsitlenud Kapetingide dünastilise võimu legitimeerimist ning osutanud varakeskaegse tava kasutusele sellekohases õiguslikus argumentatsioonis.¹³ John M. Potter (1906–1947) ja Derek R. Whaley on uurinud Saali tavaõigusest tuletatud printsiibi kujunemist hiliskeskaegse ja varauusaegse Prantsusmaa troonijärgluse keskseks põhimõtteks.¹⁴ Sarah Hanley (sünd 1937) on juhtinud tähelepanu

⁷ **Lewis, A. W.** *Royal Succession in Capetian France: Studies on Familial Order and the State*. Cambridge: Harvard University Press, 1981.

⁸ **Bradbury, J.** *The Capetians: Kings of France, 987–1328*. London: Continuum, 2007.

⁹ **Brown, E. A. R.** *The Ceremonial of Royal Succession in Capetian France: the Double Funeral of Louis X.* – *Traditio* 34, 1978, lk 227–271; **Brown, E. A. R.** *The Political Repercussions of Family Ties in the Early Fourteenth Century: The Marriage of Edward II of England and Isabelle of France.* – *Speculum* 63/3, 1988, lk 573–595; **Brown, E. A. R.** *The King's Conundrum: Endowing Queens and Loyal Servants, Ensuring Salvation, and Protecting the Patrimony in Fourteenth-Century France.* – Burrow, J. A., Wei, I. P. (toim). *Medieval Futures. Attitudes to the Future in the Middle Ages*. Woodbridge: Boydell & Brewer, 2000, lk 115–166; **Brown, E. A. R.** *Philip the Fair and His Family: His Sons, Their Marriages, and Their Wives.* – *Medieval Prosopography* 32, 2017, lk 125–185; **Brown, E. A. R.** *Philip the Fair of France and His Family's Disgrace: The Adultery Scandal of 1314 Revealed, Reimagined, and Redated.* – *Mediaevistik* 32, 2019, lk 71–103.

¹⁰ **Lalande, E.** *The Tour de Nesle Affair: Succession and Sexuality in Fourteenth-Century France.* – Storey, G ja Rohr Z. E. (toim). *Premodern Ruling Sexualities: Representation, Identity, and Power*. Manchester: Manchester University Press, 2024, lk 194–213; **Conroy, D.** *Ruling Women, Volume 1: Government, Virtue, and the Female Prince in Seventeenth-Century France*. New York: Palgrave Macmillan, 2016.

¹¹ **Lehugeur, P.** *Histoire de Philippe le Long, roi de France (1316–1322)*. Paris: Hachette, 1897.

¹² **Viollet, P.** *Comment les femmes ont été exclues, en France, de la succession à la couronne.* – *Mémoires de l'Institut de France* 34/2, 1895, lk 125–178.

¹³ **Giesey, R. E.** *The Juristic Basis of Dynastic Right to the French Throne.* – *Transactions of the American Philosophical Society* 51/5, 1961, lk 3–47; **Daly, K. Giesey, R. E.** *Noël de Fribois et la Loi Salique.* – Giesey, R. E. *Rulership in France, 15th–17th centuries*. London: Ashgate Variorum, 2004, lk 269–300.

¹⁴ **Potter, J. M.** *The Development and Significance of the Salic Law of the French.* – *The English Historical Review* 52/206, 1937, lk 235–253; **Whaley, D.** *From a Salic Law to the Salic Law. The Creation and Re-creation*

terminoloogilistele probleemikohtale, märkides, et mõistet „Saali (tava)õigus“ on nii keskaegsetes allikates kui ka hilisemas ajalookirjutuses kasutatud sageli liialt lihtsustatult ja ebatäpselt.¹⁵

Hanley on tõlgendanud naiste troonijärglusest välistamist viitega Saali (tava)õigusele kui õpetatud arvamuses väljendatud sugudevahelist konflikti ning rõhutanud selle misogüünset mõõdet. Uuemas ajalookirjutuses on tema tõlgendust siiski peetud liialt kaugeleulatuvaks.¹⁶ Näiteks on sarnast temaatikat (Saali õigustava kasutamine Prantsusmaa ja Inglismaa vahelises poliitilises argumentatsioonis)¹⁷ uurinud Craig Taylor Hanley tema järelduste osas mitmes küsimuses oponeerinud. Seejuures on Taylor osutanud ka probleemile varasemas ajakookirjutuses, märkides, et laiemat ühiskondlikku muutust suhtumises naistesse 14.–15. sajandi Prantsusmaal ei ole piisavalt uuritud.¹⁸

Allikad

Bakalaureusetöös on kasutatud publitseeritud allikatekste, mis võimaldavad uurida nii varakeskaegseid Saali tavaõiguse koodekseid, nende käsikirjalist traditsiooni kui ka spetsiifiliselt maavalduse pärimist reguleerivat normi, mille tõlgenduse alusel välistati nii naised kui naisliin 14. sajandil Prantsusmaa troonijärgluskorrast. Lisaks on kasutatud kaasaegseid, troonijärgluskriisi kontekstis esitatud õiguslikke argumente vahendavaid publitseeritud allikatekste. Nende hulgast väärib esile toomist tundmatu autori sulest pärinev

of the Royal Succession System of France. – Woodacre, E. *et al* (toim). The Routledge History of Monarchy. London: Routledge, 2019, lk 443–464.

¹⁵ Hanley, S. Configuring the Authority of Queens in the French Monarchy, 1600s–1840s. – Historical Reflections/Réflexions Historiques 32/2, 2006, lk 453–464, siin lk 456–457.

¹⁶ Craig Taylor on seisukohal, et Hanley ei ole 14. sajandi poliitilise debati kontekstis piisavalt arvestanud toimunud sõjalise konfliktiga Prantsusmaa krooni üle: Taylor C. The Salic Law, French Queenship, and the Defense of Women in the Late Middle Ages. – French Historical Studies 29/4, 2006, lk 543–564, siin lk 547. Sama seisukoht kordub: Taylor, C. The Salic Law and the Valois Succession to the French Crown. – French History 15/4, 2001, lk 358–377, siin lk 360. Daisy Delogu on pidanud Hanley hinnangut, mille kohaselt Montreuil „võltsis“ Saali tavaõigusest pärineva printsibist osa, lisades sinna fraasi *in regno*, liiga kaugeleulatuvaks, vt: Delogu, D. Allegorical Bodies: Power and Gender in Late Medieval France. Toronto: University of Toronto Press, 2015, lk 217; vt lisaks: Rohr, Z. E. No Job for a Man. Fifteenth-Century France and the Invention of the Institution of Female Regency – Morand-Métivier, C. L. Adams, T. (toim). The Waning of the Middle Ages: Revisiting Late Medieval France. Newark: University of Delaware Press, 2023, lk 213–234, siin lk 214–216.

¹⁷ Taylor, C. The Salic Law and the Valois Succession to the French Crown. – French History 15/4, 2001, lk 358–377; Taylor, C. Edward III and the Plantagenet Claim to the French Throne. – Bothwell J.S (toim). The Age of Edward III. Woodbridge: Boydell&Brewer, 2001, lk 155–170; Taylor C. The Salic Law, French Queenship, and the Defense of Women in the Late Middle Ages. – French Historical Studies 29/4, 2006, lk 543–564; Taylor, C. Chivalry and the Ideals of Knighthood in France during the Hundred Years War. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.

¹⁸ Taylor, C. The Salic Law, French Queenship, and the Defense of Women in the Late Middle Ages, lk 544.

Guillaume de Nangis' kroonika jätk (*Chronique latine de Guillaume de Nangis de 1113 à 1300: avec les continuations de cette chronique de 1300 à 1368*). Kuivõrd 1317. aasta esinduskogu ei koostanud selle kohta, mille alusel naised Prantsusmaa troonijärglusest välistati, kirjalikku otsust, on Guillaume de Nangis' kroonika jätk üks väheseid allikaid, mille kaudu on võimalik teha oletusi esinduskogu otsuse aluseks olnud põhimõtete ja argumentatsiooni kohta.¹⁹

Teiseks oluliseks primaarseks allikatekstiks on Saint-Denis' kloostri munga Richard Lescot' millalgi pärast 1358. aastat kuningakoja tellimusel koostatud *Genealogia aliquorum regum Francie per quam apparet quantum attinere potest regi Francie rex Navarre*, mis on osa tema kroonikast, mis on tuntud kui *Chronique de Richard Lescot: religieux de Saint-Denis (1328–1344) suivie de la continuation de cette chronique (1344–1364)*. Lescot' *Genealogia* on käesoleva töö jaoks olulise tähtsusega – tegemist on teadaolevalt varaseima teosega, milles on Saali tavaõigus seotud otseselt küsimusega Prantsuse troonijärglusest. Oma *Genealogia*-s konstrueeris Lescot Prantsuse kuningate põlvnemise kindlast liinist, välistades sellega Navarra kuninga trooninõude Prantsusmaa kroonile.²⁰

Saali tavaõiguse tekstiversioonide uurimisel on keskse tähtsusega Karl August Eckhardti poolt sarjas *Monumenta Germaniae Historica* publitseeritud kaheköiteline editsioon (1962; 1969). Eckhardti töö väärtus seisneb eelkõige Saali tavaõiguse koodeksite erinevate versioonide ja nende käsikirjalise traditsiooni rekonstrueerimises. Tema uurimus näitab veenvalt, et Saali tavaõigus ei olnud ühtne ega ajas muutumatu tekst, vaid eri aegadel ümber kirjutatud ja ajas erinevalt tõlgendatud normide kogum. Esimene köide sisaldab Merovingide-aegseid *Pactus Legis Salicae* versioone, teine Karolingide-aegseid *Lex Salica* versioone.²¹

1991. aastal avaldas Katherine Fischer-Drew (1923–2023) kommenteeritud ingliskeelse tõlke kahest Saali frankide tavaõiguse koodeksist (*Pactus Legis Salicae* ja *Lex Salica Karolina*).²² Tegemist on tänapäevani keskse allikapublikatsiooniga, mis on leidnud kasutamist ka siinse töö kirjutamisel. Eelmainitud allikate pinnalt on Fischer-Drew jõudnud järeldusele, et Frangi riigis oli maavalduste pärimine võimalik nii mees- kui ka naisliinis. Seejuures ei ole ta väitnud, et vastav tava olnuks seotud troonijärglusega Frangi riigis.

¹⁹ **Geraud, H.** (toim). *Chronique latine de Guillaume de Nangis de 1113 à 1300: avec les continuations de cette chronique de 1300 à 1368*. Paris: J. Renouard, 1843.

²⁰ **Lescot, R.** *Genealogia aliquorum regum Francie per quam apparet quantum attinere potest regi Francie rex Navarre*. – Lemoine, J. (toim). *Chronique de Richard Lescot: religieux de Saint-Denis (1328–1344) suivie de la continuation de cette chronique (1344–1364)*. Paris: Renouard, H. Laurens, 1896, lk 173–178.

²¹ **Eckhardt, K. A.** *Pactus Legis Salicae*, (*Monumenta Germaniae Historica. Leges Nationum Germanicarum IV/1*), 1962; **Eckhardt, K. A.** *Lex Salica*, (*Monumenta Germaniae Historica. Leges Nationum Germanicarum IV/2*), 1969.

²² **Fischer-Drew, K.** *The Laws of the Salian Franks*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1991.

Bakalaureusetöö kirjutamisel oli keskseks metodoloogiliseks probleemiks asjaolu, et nii allikatekstides kui sekundaarkirjanduses on teema uurimiseks keskset terminit – „Saali (tava)õigus“ – kasutatud läbisegi või samatähendusliku sõnakombinatsioonina nii varakeskaegse tavaõiguse, erinevate Saali tavaõiguse koodeksite ning üksikute õigusnormide ja -printsiipide tähistamiseks. Mõnikord on kasutatud vaid katuserminet *Lex Salica*, mis nüüdisaegses õigusterminoloogias tähistab kitsamalt vaid varasel keskajal kirja pandud tavade kompendiumit. Lisaks on historiograafias kohati osutatud Saali õigusele (*resp* Saali õigusest pärinevatele või selle pinnalt tuletatud printsiipidele/tavadele) kui ühele homogeensele, muutumatu õiguskodeksile, arvestamata, et juba alates selle esimesest kirja panemise ajast on sellest olnud erinevaid tõlgendusvõimalusi, mitmeid erinevaid versioone ja ümberkirjutusi.

14. sajandi Prantsusmaa troonijärgluskriisi käsitluses on mõistet „Saali (tava)õigus“ sageli kasutatud viisil, mis samastab hiliskeskaegsed troonijärglusotsused varakeskaegse tavaõigusega. Näiteks on väidetud, et juba Philippe V võimuletulekut 1317. aastal põhjendati otseselt viidetega Saali tavaõigusest pärinevale printsiibile.²³ Siinses töös on lähtutud seisukohast, et selline terminikasutus vajab täpsemat kontekstualiseerimist, kuna varakeskaegse tavaõiguse ja hiliskeskaegse troonijärglusargumentatsiooni vahelised seosed ei olnud kaasaegsete jaoks tingimata iseenesestmõistetavad.

Kõik tsitaadid prantsuse, inglise ja ladina keelest on tõlkinud töö autor.

²³ Nt ka kõrgkoolis keskse õppematerjalina kasutatavas teoses „Maailma ajalugu esiajast tänapäevani. Maailma ajaloo käsiraamat“ on märgitud, et Valois' dünastia sai võimule „Saali õiguse kohaselt“, mis tähendab „troonijärglust meesliinis“. Vt: **Kinder, H., Hilgemann, W.**, Randveer, L (tõlk). Maailma ajalugu esiajast tänapäevani. Maailma ajaloo käsiraamat. Tallinn: Avita, 2001, lk 191.

1. Saali tavaõigus varasel keskajal

Kuigi nominaalselt oli Frangi kuningas valitav, kujunes juba Merovingide ajal tavaks jagada valitseja surres riik dünastia meesliikmete vahel nn kogukäeõiguse alusel. Esmajärjekorras said võimule pretendeerida kõik surnud kuninga elusolevad pojad; juhul, mil mõni neist oli varem surnud, läks vastav nõudeõigus üle tema meessoost järeltulijatele.²⁴ Kuivõrd ei Merovingid ega hiljem Karolingid ei lähtunud seejuures primogenituuri põhimõttest, ei olnud valitseja vanim poeg vendade ees automaatselt eelisseisundis.²⁵ Selline võimu ülemineku viis osutab arusaamale kuningriigist kui dünastia ühisest valdusest (*resp* ka valitseja eravaldusest), mida võis valitseja surma järel suguvõsa eri harude vahel ümber jagada.²⁶ Samal ajal püsis siiski ettekujutus ühtsest Frangi riigist (*regnum Francorum*), mida käsitleti ühe poliitilise tervikuna.²⁷ Just nende kahe põhimõtte koosmõju – ühelt poolt riigi jagatavus dünastia liikmete vahel, teisalt arusaam ühtsest Frangi riigist – tõi paratamatult kaasa konfliktid võimupretendentide seas. Kuivõrd mitu dünastia liiget võis end samaaegselt pidada õigustatud võimukandjaks, ei olnud harvad ka dünastiasisesed sõjad.²⁸

Frangi kuningate valitsemisõigus ei rajanenud seega kirjalikult fikseeritud troonijärglusreeglitele, vaid üldtunnustatud arusaamale ühe dünastia paremusest, n-ö verepühadusest. Seetõttu sõltus iga uue kuninga – sealhulgas riigi ühe osa valitseja – valitsemisõigus mitte seda kinnitava kirjaliku õigusnormi olemasolust, vaid tema sugulussuhtest eelmis(t)e valitseja(te)ga.²⁹ Tava oli sedavõrd juurdunud, et kuigi juba Merovingide ajal hakati frankide tavaõigust kirja panema, ei keskendunud kirjalikes normides mitte kuninga valimise või võimu pärimise, vaid karistus-, omandi- ja pärimisõiguslike küsimuste reguleerimisele.³⁰

Saali frankide tavaõigus, mida tuntakse ka Saali (tava)õigusena, on kompendium varasel keskajal saali frankide suuliselt edasi antud tavadest, mis on kirjalikus vormis säilinud eri aegadel kirja pandud õiguskodeksites. Tegemist ei olnud ühe kindla, muutumatu ja üheselt

²⁴ **Murrey, A. C.** The Merovingians: Kingship, Institutions, Law, and History. New York: Routledge, 2022, lk 334; **Goetz, H. W.** *Gens, Kings and Kingdoms: the Franks.* – Goetz, H. W. *et al* (toim). *Regna and Gentes.* Leiden: Brill, 2003, lk 307–344, siin lk 325–327; **Wood, I.** The Merovingian Kingdoms 450–751, lk 55–60.

²⁵ **Wood, C. T.** The French Apanages and the Capetian Monarchy, 1224–1328. Cambridge: Harvard University Press, 1966, lk 1.

²⁶ *Ibid.*

²⁷ **Geary, P. J.** Before France and Germany, lk 117.

²⁸ **Murrey, A. C.** The Merovingians, lk 334; **Goetz, H. W.** *Gens, Kings and Kingdoms*, lk 325–327; **Wood, I.** The Merovingian Kingdoms, lk 55–60.

²⁹ **Fouracre, P., Gerberding R. A.** Late Merovingian France: History and Hagiography, 640–720. Manchester: Manchester University Press, 1996, lk 3.

³⁰ Vt nt: **Fischer-Drew, K.** The Laws of the Salian Franks, lk 59–61.

tõlgendatava õigustekstiga. Frangi kuningad on lasknud Saali tavaõigust alates 6. sajandist korduvalt kirja panna, kusjuures eri koodeksites kirja pandud tavades esineb märkimisväärsed erinevusi. Suulistele tavadele kirjaliku vormi andmisel kasutati tõenäoliselt galloromaani päritolu, Rooma õigust tundvaid kirjutajaid, mistõttu sisaldab frankide kirjalik tavaõigus teataval määral Rooma õiguse ja õigusterminoloogia kihistusi.³¹ Samuti tugineb kirjanekul teiste germaani hõimude, eelkõige läänegootide ja burgundide tavaõiguse koodeksitele.³² Ajalookirjutuses on see tõstatanud küsimuse, kas ja millisel määral kajastasid koodeksites kirja pandud normid tegelikku õiguspraktikat: tekstid vahendasid küll normatiivset raamistikku, ent kirja pandu ei tarvitsenud olla praktikas siduv ega üheselt rakendatav.³³ Seetõttu ei saa Saali tavaõigust käsitleda muutumatu õigusraamistiku või õigussüsteemina.

Lisaks praktilisele vajadusele oli Saali tavaõiguse kirjanekul ka sümboolne tähendus. 6. sajandi koodeksite sissejuhatused loovad frankidele – ja nende õigusele – müütilise päritoluloo ning rõhutavad kristlike frankide väljavalitust ja erilisust teiste hõimude seas.³⁴ Kirjaliku tavaõiguse kaudu kujundati arusaama frankidest kui ühtsest rahvast, kes, ühe kuninga võimu alla koondununa ning ja samu tavasid järgides, määratlesid end selle kaudu frankidena.³⁵ Nii suuliste kui kirjalike tavade järgi olid frangid galloromaanidega võrreldes õiguslikult eelisseisundis.³⁶ Samuti rõhutati kirjalikes tavades valitseja tähtsust õigusemõistmisel ehk tavaõiguse ja kuninga kohtuvõimu vahele üritati luua tugevamat seost.³⁷

Saali tavaõiguse koodeksite käsikirjaline traditsioon on rohke ning juba varasel keskajal ringles neist mitmeid erinevaid versioone.³⁸ Teadaolevalt vanim, *Pactus Legis Salicae* (edaspidi: *Pactus*), pandi kirja Chlodovechi [481–511] valitsusaja lõpus, ajavahemikus 507–511. See 65-

³¹ **Fischer-Drew, K.** The Laws of the Salian Franks, lk 28–29; **Wallace-Hadrill, J. M.** The Barbarian West, 400–1000. Oxford: Basil Blackwell, 1988, lk 73–74; **Benson, R. L.** In Praise of the Franks: Rhetorical Influences on the Early Germanic Monarchies. – Weber, L.J. *et al.* (toim). Law, Rulership, and Rhetoric: Selected Essays of Robert L. Benson. Notre Dame: University of Notre Dame Press, 2014, lk 185–197, siin lk 189. Teise teooria kohaselt oli Rooma õiguse mõju marginaalne või puudus sootuks, vt nt: **Kreiner, J.** Legions of Pigs in the Early Medieval West. Yale: Yale University Press, 2020, lk 24.

³² **Fischer-Drew, K.** The Laws of the Salian Franks, lk 8, *passim*.

³³ Vt nt: **Bellomo, M.** The Common Legal Past of Europe 1000–1800. Washington, D.C: The Catholic University of America Press, 1995, lk 40–45; **Brown, W.** The Use of Norms in Disputes in Early Medieval Bavaria. – Viator, 30/1, 1999, lk 15–40.

³⁴ **Benson, R. L.** In Praise of the Franks, lk 186–189.

³⁵ **Kerneis, S.** Rome and the Barbarians: the Privilege of Law. – Clio@Themis [Online] 10, 2016, lk 1–16, siin lk 9.

³⁶ **Wormland, P.** The *Leges Barbarorum*: Law and Ethnicity in the Post-Roman West. – Goetz, H. W. *et al* (toim). *Regna and Gentes*. Leiden: Brill, 2003, lk 21–53, siin lk 31–32; **Daly, W. M.** Clovis: How Barbaric, How Pagan? – Speculum 69/3, 1994, lk 619–664, siin lk 650; **Bothe, L.** From Subordination to Integration: Romans in Frankish law. – Pohl, W. *et al* (toim). Transformations of Romanness: Early Medieval Regions and Identities. Berlin: De Gruyter, 2018, lk 345–368, siin lk 350; veritasu kontekstis vt nt: **Esders, S.** Wergild and the Monetary Logic of Early Medieval Conflict Resolution – Bothe, L. *et al.* (toim). Wergild, Compensation and Penance. The Monetary Logic of Early Medieval Conflict Resolution. Leiden: Brill, 2021, lk 1–37, siin lk 8–9.

³⁷ **Daly, W. M.** Clovis: How Barbaric, How Pagan, lk 650.

³⁸ **McKitterick, R.** The Carolingians and the Written Word, lk 40.

st peatükist koosnev ladinakeelne koodeks on säilinud hilisemate, 8.–9. saj ümberkirjutusena.³⁹ Mitmed uurijad on juhtinud tähelepanu sellele, et ka *Pactuse* loomise eesmärk võis olla vähemalt osaliselt sümboolne. Suuliselt edasi antud tavade kirjapanek ning selle ümber loodud n-ö müütiline õiguse saamislugu aitasid kujundada frankidele arusaama nende ühisest minevikust. Seetõttu võidi õiguskodeksi kirja panekut pidada pigem sümboolseks verstepostiks kui praktiliseks, õigusemõistmiseks mõeldud meetmeks.⁴⁰

Sellele võib viidata ka Malbergi glosside ehk ülemsaksakeelsete frangi õigusterminite kasutamine 9. sajandi paiku. Mõnes Saali tavaõiguse käsikirjas paiknevad need sisuliselt sobimatutes kohtades, mis võib osutada sellele, et kirjutajad ei mõistnud ladinakeelse põhiteksti sisu ning lisasid glossid pigem sümboolse või traditsioonilise kui sisulise eesmärgiga.⁴¹ Lisaks on oletatud, et osa kirja pandud tavadest võis juba kirjapaneku ajaks olla vähemalt osaliselt oma praktilise tähenduse minetanud⁴² – Patrick Geary tabavat sõnastust laenates näib *Pactus* kirjeldavat pigem „lihtsate talupoegade ja karjakasvatajate“ kui püsiva riikliku korraldusega frankide ühiskonda.⁴³

Töö seisukohalt on keskse tähtsusega *Pactuse* peatükk *de alodis*, milles on käsitletud maavalduse pärimist.⁴⁴ Omandiõigus maale ei tähendanud varakeskaegses Frangi riigis üksnes majanduslikku omandit, vaid ka seotust ja kohustusi kuningavõimu ees. Kuningas jagas maavaldusi aristokraatiale, kes oli võimeline teda teenima nii sõjaliselt kui ka riigi juhtimisel.⁴⁵ Seetõttu oli maavaldus seotud ühtaegu nii poliitilise, sõjalise kui dünastilise võimuga. Historiograafias on esitatud märkimisväärselt erinevaid tõlgendusi nii *de alodise* pealkirja ja selle sisulise eesmärgi, aga ka peatükis mainitud terminite ja nende tähendusvarjundite kohta.⁴⁶

³⁹ **Daly, W. M.** Clovis: How Barbaric, How Pagan, lk 649; **Fischer-Drew, K.** The Laws of the Salian Franks, lk 28, *passim*.

⁴⁰ **Cohen, E.** The Crossroads Of Justice. Law and Culture in Late Medieval France. Leiden: Brill, 1993, lk 6.

⁴¹ **Coumert, M., Schneider, J.** *Lex Salica* Between Latin and Vernacular. – Journal of Medieval History 47/4–5, 2021, lk 542–558, siin lk 551.

⁴² **Poly, J.P.** Freedom, Warriors' Bond, Legal Book. The *Lex Salica* Between Barbarian Custom and Roman Law. – Clio@Themis [Online] 10, 2016, lk 1–36, siin lk 18.

⁴³ **Geary, P. J.** Before France and Germany, lk 90.

⁴⁴ Pealkirja kirjpilt erineb erinevates versioonides: vt **Eckhardt, K. A.** *Pactus Legis Salicae*, lk 222–224; **Eckhardt, K. A.** *Lex Salica*, lk 162–164, 213.

⁴⁵ **Reynolds, S.** Fiefs and Vassals: The Medieval Evidence Reinterpreted, Oxford: Oxford University Press, 1994, lk 81; **Geary, P. J.** Before France and Germany, lk 111–112.

⁴⁶ Katherine Fischer-Drew on argumenteerinud, et peatüki pealkiri tähendab allodiaalset maavaldust ehk kõik peatüki alapunktid reguleerivad allodiaalse maavalduse pärandamist ning teised alapunktid võimaldavad naisliinis pärandada, vt: **Fischer-Drew, K.** The Laws of the Salian Franks, lk 43–45. Samal seisukohal on ka Edward James, vt: **James, E.** The Origins of France. From Clovis to the Capetians, 500–1000. London: Macmillan, 1982, lk 85–86. Alexander C. Murray on aga sedastanud, et germaani hõimudel oli küll tavaks eelistada pärandamisel mehi, kuid see ei tähendanud naiste pärijate ringist välistamist. Meessoost pärija puudumisel sai pärida naissoost isik (nt: lahkunu vara pärib poeg, kui poeg puudub, on pärijaks tütar), vt: **Murray, A. C.** Germanic Kinship Structure: Studies in Law and Society in Antiquity and in the Early Middle

Eriti palju vaidlusi on tekitanud mõiste *terra Salica*, mida ei ole kasutatud kõigis säilinud käsikirjades, ning mis esineb *Pactus* käsikirjatraditsioonis erinevas sõnastuses.⁴⁷ Seetõttu on kerkinud ka küsimus, millal ja millistel põhjustel see termin koodeksi eri versioonidesse lisati ning missugust maavalduse liiki see kaasaegsete jaoks tähistas.

Ühe tõlgenduse järgi olid frangid juba alates riigi rajamisest eristanud kahte maavalduse liiki – allodiaalset ehk vabalt päritavat ja pärandatavat, ning maad, mida kuningas andis kasutada vaid sõjaliste teenete eest (*terra Salica*). Sellele eeldusele tuginedes on argumenteeritud, et allodiaalne maavaldus võis päranduda ka naisliinis, samas kui valitseja ees sõjaliste kohustustega seotud maad naisliinis pärandada ei saanud, kuna vastavaid kohustusi said täita üksnes mehed.⁴⁸ Allodiaalsete maavalduste puhul näib naistel olevat väike pärimisõiguslik eelis. Kui mehel puudusid otsesed pärijad (lapsed), võis pärimisõigus laieneda kaugematele sugulastele. Sellisel juhul olid n-ö eelisjärjekorras tädid – esmalt isaliinis, siis emaliinis –, kellel oli õigus pärida enne lahkunu onusid.⁴⁹

Teise tõlgenduse kohaselt hakati maavalduste pärimist naisliinis esmakordselt võimaldama alles Chlodovechile järgnenud valitsejate ajal.⁵⁰ Sõltumata sellest, kuidas mõistet *terra Salica* täpselt tõlgendada, näib siiski, et piiranguid naisliinis pärimisele hakati aja jooksul üha vähendama. Teadaolevalt esimene sellesisuline kirjalik regulatsioon on kuningas Chilperic I [561–584] edikt, millega – sõltuvalt tõlgendusest – kas anti esmakordselt õigus pärida ja pärandada maavaldust ka naisliinis või laiendati juba olemasolevat õiguslikku regulatsiooni.⁵¹

Õigusajaloolased on seejuures juhtinud tähelepanu küsimusele, mil määral vastasid kirja pandud normid juba kaasajal saali frankide tegelikule õiguspraktikale.⁵² Saali tavaõiguse koodeks oli frangi kuningatele vaid üheks võimalikuks õiguslikuks raamistikuks, millest uute õigusnormide välja andmisel lähtuda, kuid selles sisalduvate tavade järgimine ei tarvitsenud olla rangelt kohustuslik.⁵³ Sarnast nähtust on täheldatud ka teiste varagermaani õigustekstide puhul, kus tekst vahendas küll normatiivset raamistikku, ent tegelik õiguspraktika oli kirjalikust

Ages. Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 1983, lk 58 (täpsemalt just frankide tavade kohta vt: lk 201–215).

⁴⁷ **Eckhardt, K. A.** *Pactus Legis Salicae*, lk 222–224; **Eckhardt, K. A.** *Lex Salica*, lk 162–164, 213.

⁴⁸ **Fischer-Drew, K.** *The Laws of the Salian Franks*, lk 44–45; **James, E.** *The Origins of France*, lk 85–86; **Geary, P. J.** *Before France and Germany*, lk 106, 111.

⁴⁹ **Fischer-Drew, K.** *The Laws of the Salian Franks*, lk 44.

⁵⁰ **Anderson, T. Jr.** *Roman Military Colonies in Gaul*, lk 132; **Herlihy, D.** *Land, Family and Women in Continental Europe, 701–1200*. – *Traditio* 18, 1962, lk 89–120, siin lk 91; **Wemple, S. F.** *Women in Frankish Society: Marriage and the Cloister, 500 to 900*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1981, lk 46.

⁵¹ **James, E.** *The Origins of France* lk 86; **Anderson, T. Jr.** *Roman Military Colonies in Gaul*, lk 132.

⁵² **Anderson, T. Jr.** *Roman Military Colonies in Gaul*, lk 131; **Faulkner, T.** *Law and Authority in the Early Middle Ages: the Frankish *leges* in the Carolingian Period*. Cambridge: Cambridge University Press, 2016, lk 2, *passim*.

⁵³ **Kreiner, J.** *Legions of Pigs*, lk 143.

regulatsioonist erinev.⁵⁴ Michele Bellomo tabavat tsitaati kasutades moodustasid „nn barbarite õiguskodeksid (...) väikestest saarekestest koosneva arhipelaagi [suulise – K.V.] tavaõiguse tohutust meres“.⁵⁵ Seetõttu ei ole võimalik üheselt väita, et Saali tavaõigus oleks sisaldanud selget ja järjepidevalt rakendatud pärimisõiguses naisliini välistavat põhimõtet. Pigem näib, et naiste pärimisõiguse ulatus sõltus nii maavalduse liigist kui ka konkreetsest ajalisest ja poliitilisest kontekstist.

Võimalikud piirangud maavalduse naisliinis pärimisele ei tähendanud siiski naiste täielikku kõrvalejätmist poliitilisest võimust. Mitmel Merovingide-aegsel kuningannal oli õukonnas juhtiv roll ning nad osalesid aktiivselt riigi juhtimises.⁵⁶ Regentidena tegutsenud Fredegunde (u 543–597) ja Brunhilde (u 543–613) tegevus näitab,⁵⁷ kuidas naised võisid omada märkimisväärset poliitilist mõjuvõimu ka olukorras, mil troonijärglus ei olnud üheselt reguleeritud. Naised ei vajanud isikliku vara käsutamiseks abikaasa luba⁵⁸ ning mitmed kuningannad suutsid edukalt mõjutada troonijärglust, aidates oma pojal troonile tõusta⁵⁹. Samuti võis leskkuninganna abiellumine uue troonipretendendiga tugevdada viimase nõudeõigust kuningatroonile.⁶⁰ Seetõttu ei olnud naiste poliitiline mõjuvõim varakeskaegses Frangi riigis otseselt seotud üksnes omandiõigusega maale.

Karolingide võimuletulek 8. sajandi keskel ei katkestanud Saali tavaõiguse traditsiooni, kuid muutis selle funktsiooni. Järgnevate valitsejate ajal jätkus nii õigustekstide ümberkirjutamine kui ka täiendamine (*resp* õiguse korrastamine). Muuhulgas säilitati varasemad õigusnormid ning lisati *Lex Salica*-le uusi prolooge.⁶¹ Karl Suure valitsusajal koostatud *Lex Salica Emendata* ja *Lex Salica Karolina* eesmärk oli eelkõige olemasolevate tekstide keeleline ja struktuuriline korrastamine; sisulisi muudatusi tehti vähe.⁶²

⁵⁴ Vt nt: **Bellomo, M.** The Common Legal Past of Europe, lk 40–45; **Brown, W.** The Use of Norms in Disputes, lk 15–40.

⁵⁵ *Ibid.*, lk 42.

⁵⁶ **Wood, I.** The Merovingian Kingdoms, lk 121–123.

⁵⁷ **Wemple, S. F.** Women in Frankish Society, lk 63–65.

⁵⁸ **Williard, H.** Friendship in the Merovingian Kingdoms: Venantius Fortunatus and His Contemporaries. Leeds: Arc Humanities Press, 2022, lk 157. **Fouracre, P., Gerberding, R. A.** Late Merovingian France, lk 109. Vt nt kuninganna Balthilde (u 626–680) kohta, kes kuninga abikaasana tegi annetusi heategevuseks ning regendina lasi ehitada kloostreid ning tagas nende korrashoiu, *Ibid.*, lk 106–109.

⁵⁹ **Wood, I.** The Merovingian Kingdoms, lk 123–124.

⁶⁰ **Nelson, J. L.** Queens as Jezebels: The Careers of Brunhild and Balthild in Merovingian History. – Baker, D (toim). Medieval women. Dedicate and presented to Prof. Rosalind MT Hill on the occasion of her seventieth birthday. Oxford: Ecclesiastical History Society, 1978, lk 31–77, siin lk 37.

⁶¹ **Nelson, J. L.** Kingship and Royal Government. – McKitterick, R. (toim). The New Cambridge Medieval History. Cambridge: Cambridge University Press, 1995, lk 381–430, siin lk 423–424; **Garrison, M.** The Franks as the New Israel? Education for an identity from Pippin to Charlemagne. – Yitzhak, H. Innes, M. (toim). The Uses of the Past in the Early Middle Ages. Cambridge: Cambridge University Press, 2000, lk 126–173, siin lk 129–132.

⁶² **Fischer-Drew, K.** The Laws of the Salian Franks, lk 53; **Gloning, T. Young, C.** A History of the German Language Through Texts. Oxford: Taylor & Francis, 2003, lk 54.

Karolingide valitsusaeg näitab, arvan, üheselt, et Saali tavaõigus säilitas eelkõige traditsioonilise ja sümboolse tähenduse, samal ajal kui tegelik õiguspraktika muutus üha mitmekesisemaks.⁶³ Frangi riigi õiguskorraldust iseloomustab paralleelselt mitme õigustraditsiooni samaaegne kehtivus (õiguslik pluralism).⁶⁴ Tavade ja kirjalike normide täienduseks andsid valitsejad välja kapitulaare, mis võisid olemasolevate normidega nii kattuda kui neist erineda.⁶⁵ Samuti lasi Karl Suur korrastada allutatud hõimude õigustekste ning kirja panna ka nende rahvaste tavaõigust, kellel varasem kirjalik õigustraditsioon puudus.⁶⁶ Seetõttu ei olnud Saali tavaõigus Karolingide ajaks enam ei kogu Frangi riigi keskne ega üheselt kõige autoriteetsem õigussüsteem. Vanemad õigustekstid säilitasid küll olulise tähenduse õigustraditsiooni kandjatena, kuid tegelik õiguspraktika kujunes üha enam uuemate normide ja kohalike tavade koosmõjus.⁶⁷ Õigusajaloolase Peter Hoppenbrouwersi sõnastust kasutades võidi Saali tavaõigust küll järgida põhjusel, et see „oli moes [kombeks]“, kuid selle normid ei olnud enam tingimata laiemalt tuntud ega praktiliselt kasutatavad.⁶⁸

843. aasta Verduni lepinguga jagati Frangi riik Karl Suure pojapoegade vahel kolmeks: Ida-, Kesk- ja Lääne-Frangi riigiks. Lääne-Frangi riik kujunes Prantsusmaaks,⁶⁹ samas kui Saali frankide algne Reini jõe ääres paiknenud asuala⁷⁰ jäi Ida-Frangi riigi koosseisu.⁷¹ See muudab hilisema Prantsuse troonijärgluse sidumise Saali õigusega eriti tähelepanuväärseks: kuigi hilisel keskajal hakati Saali tavaõigust esitama Prantsusmaa ajaloolise ja autoriteetse õigustraditsioonina, ei olnud selles algselt reguleeritud kuningavõimu pärimist ning see ei olnud ka kunagi kehtinud kogu hilisemas Prantsusmaa kuningriigis.

⁶³ **Wormland, P.** The *Leges Barbarorum*, lk 44–46.

⁶⁴ **Esders, S.** Roman Law as an Identity Marker in Post-Roman Gaul (5th–9th Centuries). – Pohl, W. *et al* (toim). *Transformations of Romanness: Early Medieval Regions and Identities*. Berlin: De Gruyter, 2018, lk 325–344, siin lk 340–344.

⁶⁵ **Wickham, C.** *The Inheritance of Rome: a History of Europe from 400 to 1000*. New York: Viking, 2009, lk 384–385.

⁶⁶ **Hoppenbrouwers, P.** *Leges Nationum* and Ethnic Personality of Law in Charlemagne's Empire. – Duindam, J. *et al* (toim). *Law and Empire : Ideas, Practices, Actors*. Boston: Brill, 2013, lk 251–274, siin kasutatud lk 256–257.

⁶⁷ Vt nt: **Palmer, J. T.** *Merovingian Worlds*. Cambridge: Cambridge University Press, 2025, lk 78. **Faulkner, T.** Carolingian Kings and the *leges barbarorum*. – *Historical Research* 86/233, 2013, lk 443–464, siin lk 454–456.

⁶⁸ **Hoppenbrouwers, P.** *Leges Nationum*, lk 273–274, tsitaat lk 274.

⁶⁹ **Laur, M., Selart, A.** *Maaailma ajalugu. II, Keskaj. Varauusaeg*. Tallinn: Koolibri, 2016, lk 47–49.

⁷⁰ **Van Dam, R.** *Merovingian Gaul and the Frankish Conquests*. – Fouracre, P. (toim). *The New Cambridge Medieval History, Vol.1: c.500 – c.700*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005, lk 193–231, siin lk 193.

⁷¹ **Laur, M., Selart, A.** *Maaailma ajalugu. II*, lk 47–48.

2. Kapetingide kuningavõimu kujunemine ja hääbumine Prantsusmaal

987. aastal valisid läänefrangi kõrgemad vaimulikud ja ilmikud⁷² kuningaks Frankide hertsogi Hugues' (eesti k: Hugh'), kelle lisanime – Capet – järgi on nime saanud Karolingidele järgnenud Kapetingide dünastia.⁷³ *Rex Francorum*-i tiitlit kandnud valitseja nominaalne võim piirdus siiski vaid Lääne-Frangi (edaspidi: Prantsusmaa) riigiga – faktiliselt ei olnud varajastel Kapetingidel territoriaalset võimu kuningriigi kõigi alade üle. Kapetingid põhistasid oma õigust võimule arusaamaga kuningavõimu pärimisest Jumalalt ning seega dünastia n-ö väljavalitusest.⁷⁴ Dünastia võimu järjepidevuse tagamiseks kindlustasid mitmed valitsejad troonijärgluse oma pojale, lastes viimase juba oma eluajal kaasvalitsejaks kroonida.⁷⁵ Juriidiliselt jäi Prantsusmaa kuningas valitavaks, kuid faktiliselt kujunes kuningavõim päritavaks. Seejuures pärandus troon agnaatilise primogenituuri põhimõttel, s.o meesliinis isalt vanimale elusolevale pojale. Seda tava tunnustas ka riigi aadelkond.⁷⁶ Kapetingide dünastiline järjepidevus osutus erakordselt stabiilseks: 987. kuni 1316. aastani oli igal valitseval kuningal olemas meessoost pärija – nähtus, mida tuntakse ka „Kapetingide imena“.⁷⁷ Sellest hoolimata ei olnud kuningavõim automaatselt päranduv. Ka dünastilise järjepidevuse tingimustes jäi kuningas faktiliselt valitavaks ning iga uus valitseja vajas oma võimule kõrgeadli tunnustust.⁷⁸ Aastatel 1285–1314 valitsenud Philippe IV tugevdas märkimisväärselt Prantsuse kuningavõimu prestiiži⁷⁹ ning tsentraliseeris riigi valitsemist⁸⁰. Tema valitsusaja lõppu varjutas aga 1314. aastal puhkenud nn *Tour de Nesle*'i afäär,⁸¹ millesse olid seotud kõik tema poegade

⁷² Sündmustikku on käsitletud vaid kaks kaasaegset vaimulikku autorit – Gerbert d'Aurillac (tulevane Silvester II) ja Richer de Reims –, kelle tekstid täiendavat teavet ei anna.

⁷³ **Hallam, E. M. Everard, J.** Capetian France, lk 87–88.

⁷⁴ **Naus, J.** Constructing Kingship. The Capetian Monarchs Of France And The Early Crusades. Manchester: Manchester University Press, 2006, lk 15–16.

⁷⁵ **Lewis, A. W.** Royal Succession in Capetian France, lk 24, 56–57; **Giesey, R. E.** The Juristic Basis of Dynastic Right, lk 7–12; **Fawtier, R.** The Capetian Kings of France, lk 48–49.

⁷⁶ **Fawtier, R.** The Capetian Kings of France, lk 49–50; 79–82; **Wood, C. T.** The French Apanages, lk 36.

⁷⁷ **Lalande, E.** The Tour de Nesle Affair, lk 201; **Corcos, C. A.** From Agnatic Succession to Absolute Primogeniture: the Shift to Equal Rights of Succession to Thrones and Titles in the Modern European Constitutional Monarchy. – Michigan State Law Review, 2012, lk 1587–1670, siin lk 1619.

⁷⁸ **Dunbabin, J.** The Political World of France, c.1200–c.1336. – Potter, D. (toim). France in the Later Middle Ages, 1200–1500. Oxford: Oxford University Press, 2003, lk 23–46, siin lk 43–46.

⁷⁹ **Field, S. L. Gaposchkin, M. C.** Questioning the Capetians, 1180–1328. – History Compass 12/7, 2014, lk 567–585, siin lk 568.

⁸⁰ **Jones, M.** The Last Capetians and Early Valois Kings, 1314–1364. – Jones, M (toim). The New Cambridge Medieval History Vol. VI: c.1300–c.1415. Cambridge: Cambridge University Press, 2000, lk 388–421, siin lk 388–393; **Strayer, J. R.** Philip the Fair – A “Constitutional” King. – The American Historical Review 62/1, 1956, lk 18–32; **Bradbury, J.** The Capetians: Kings of France, lk 239–250.

⁸¹ Sündmustik on refereeritud järgnevate publikatsioonide põhjal: **Lalande, E.** The Tour de Nesle Affair, lk 197–205; **Adams, T.** Between History and Fiction: Revisiting the *Affaire de la Tour de Nesle*. – Viator 43/2, 2012, lk 165–192; **Brown, E. A. R.** The King's Conundrum, lk 135; **Brown, E. A. R.** Philip the Fair of France and His Family's Disgrace, lk 71–103.

Louis', Philippe'i ja Charles'i abikaasad⁸². Kaks kuninga miniat – eeldatava troonipärija Louis' abikaasa Marguerite (u 1290–1315) ja tulevase Charles IV abikaasa Blanche (u 1296–1326) – mõisteti abielurikkumises süüdi, samas kui Philippe' (tulevase Philippe V) abikaasat Jeanne'i (u 1291–1330) süüdistati armuafäärist teadlik olemises. Kolm naist vangistati 1314. aastal. Philippe IV surma järel (29.11.1314) valiti järgmiseks kuningaks Louis X. Kuninga vend Philippe lasi oma abikaasa Jeanne'i Pariisi parlamendi poolt õigeks mõista ja vangistusest vabastada. Marguerite suri vangistuses (30.04.1315), seejärel oli kuningal võimalik uuesti abielluda. Louis abiellus uuesti 1315. aastal Ungari Clemence'ga. Kuninga vend Charles soovis oma abielu annulleerida, kuid see sai võimalikuks alles 1322. aastal.

Kaasaegsed võisid nn *Tour de Nesle*'i afääris näha ehk vaid kuningakoja moraalsel allakäiku, ent retrospektiivselt hinnates olid sündmusel kaugeleulatuvad poliitilised tagajärjed.⁸³ Kuningapere liikmete vastu esitatud süüdistused tõstasid muuhulgas küsimuse valitseva dünastia legitiimsusest ja kuningavõimu stabiilsusest ajal, mil Kapetingide pealiini püsimine sõltus vähestest meessoost järglastest. Philippe IV surmale järgnenud kiire troonivahetuste jada ning vaidlused troonijärgluse üle viisid Prantsusmaa 1328. aastal dünastilise kriisini.

Louis X troonile tõustes puudus tal meessoost järeltulija. Abielust Marguerite'ga oli tal tütar Jeanne (1312–1349), kelle sünniaeg kattus ajaliselt oletatava abielurikkumisega, milles Marguerite süüdi oli mõistetud.⁸⁴ Kuigi kuningas tunnustas Jeanne'i oma lihase lapsena,⁸⁵ muutis nn *Tour de Nesle*'i afäär tema positsiooni poliitiliselt haavatavaks. Pärast Louis' surma (05.06.1316) jäi õukond ootama tema lese Clemence'i lapse sündi.⁸⁶ Kuna leskkuninganna oli lapseootel, jäi ajutiselt ebaselgeks nii troonipärimise küsimus kui ka see, kes peaks lapse sünnini regendi ülesandeid täitma. Enne surma oli Louis X tunnustanud Jeanne'i oma pärijana ning usaldanud leskkuninganna oma onude, Valois' krahvi Charles'i ja Évreux' krahvi Louis'i, ning noorima venna Charles'i hoolde.⁸⁷ Poliitiliste läbirääkimiste tulemusel sai regendiks aga hoopis surnud kuninga teine vend Philippe.⁸⁸ Viimase positsiooni tugevdas asjaolu, et sama aasta (tõenäoliselt) juunis sündis talle poeg.⁸⁹ Seeläbi ei saanud ta pelgalt ajutiseks regendiks,

⁸² Philippe IV järeltulijate ja nende abielude kohta vt: **Brown, E. A. R.** Philip the Fair and His Family, lk 125–185.

⁸³ **Lalande, E.** The Tour de Nesle Affair, lk 207–209.

⁸⁴ **Adams, T.** Between History and Fiction, lk 183; **Firnhaber-Baker, J.** House of Lilies: The Dynasty That Made Medieval France. New York: Hachette Book Group, 2024, pagineerimata Epub, failis lk 261.

⁸⁵ **Firnhaber-Baker, J.** House of Lilies, lk 280; **Brown, E. A. R.** The Ceremonial of Royal Succession, lk 235.

⁸⁶ **Lalande, E.** The Tour de Nesle Affair, lk 202.

⁸⁷ **Brown, E. A. R.** The Ceremonial of Royal Succession, lk 235.

⁸⁸ Justine Firnhaber-Baker ja Andrew W. Lewis on võimaliku regendi ametiülesannete täitjana esile tõstnud Charles de Valois, kellel oli leskkuninganna ja tulevase Charles IV toetus, vt: **Firnhaber-Baker, J.** House of Lilies, lk 28; **Lewis, A. W.** Royal Succession in Capetian France, lk 187–188; Elizabeth A. R. Brown on võimaliku kandidaadina nimetanud ka Philippe IV noorima poja Charles'i, vt: **Brown, E. A. R.** The Ceremonial of Royal Succession, lk 236.

⁸⁹ **Brown, E. A. R.** The Ceremonial of Royal Succession, lk 237–238.

vaid ka võimaliku uue meesliini rajajaks ajal, mil Kapetingide dünastilise järjepidevuse säilitamine Prantsusmaa troonil oli poliitiliselt keskse tähtsusega. Louis X oli valitsenud kahte kuningriiki – Prantsusmaad, mille ta oli pärinud oma isalt Philippe IV-lt, ning Navarrat, mille ta oli pärinud oma emalt Jeanne I-lt.⁹⁰ Seetõttu ei puudutanud troonijärgluskriis üksnes Prantsusmaa krooni, vaid ka küsimust, kas ja millistel alustel võivad kaks kuningriiki edaspidi jääda sama valitseja võimu alla.

Clemence tõi 1316. aasta 15. novembril ilmale poja (Jean I), kes aga elas vaid mõned päevad.⁹¹ Tema surma järel puudus üldtunnustatud troonipretendent ning tõstus küsimus, kellel ja millisel alusel on õigus Prantsusmaa kroonile pretendeerida. Regendina oli Philippe varem sõlminud kokkuleppe Jeanne'i eestkostjatega, mille kohaselt tuli troonijärglusküsimus lahendada alles siis, kui leskkuningannale meessoost pärijat ei sünni. Sellisel juhul pidi küsimus lahendatama naissoost järeltulijate täisealiseks saamisel. Jeanne'i eestkostjateks olid tema emapoolne vanaema, Louis IX tütar, Burgundia hertsoginna Agnes, ja emapoolne onu, Burgundia hertsog Eudes.⁹² Jean I surma tõttu pidas Philippe aga nendega sõlmitud kokkulepet kehtetuks.⁹³

Jeanne'i võimalik pärimine osutus problemaatiliseks mitmel põhjusel. Kõik varasemad Kapetingidest kuningad olid pärinenud meesliinist ning küsimus, kas naine võib Prantsusmaad valitseda, ei olnud varem tõusetunud. Samal ajal taotles Jeanne'i emapoolne Burgundia suguvõsa järjekindlalt tema troonijärglusõiguse tunnustamist ning suutis koguda toetust ka Prantsusmaa aadli hulgast.⁹⁴

Philippe'i positsioon jäi esialgu ebakindlaks. Tema kroonimine toimus 9. jaanuaril 1317 Reimsi katedraalis, Conroy Dervali kirjeldusel piiratud osavõtjaskonna ja tugeva sõjalise kaitse all. Selline korraldus võib osutada tema kartusele võimaliku opositsiooni ees. Enamik ilmikpeeridest kroonimisel ei osalenud (või otsesõnu keeldus osalemast⁹⁵), mis osutab

⁹⁰ **Monter, W.** *The Rise of Female Kings in Europe, 1300–1800*. New Haven: Yale University Press, 2012, lk 56; **Jones, M.** *The Crown and the Provinces in the Fourteenth Century*. – Potter, D (toim). *France in the Later Middle Ages, 1200–1500*. Oxford: Oxford University Press, 2003, lk 61–89, siin lk 81.

⁹¹ **Collins, J.** *Dynastic Instability, the Emergence of the French Monarchical Commonwealth and the Coming of the Rhetoric of 'L'état', 1360s to 1650s*. – Friedeburg, R. Morill, J (toim). *Monarchy Transformed. Princes and Their Elites in Early Modern Western Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017, lk 87–126, siin lk 106.

⁹² **Lewis, A. W.** *Royal Succession in Capetian France*, lk x–xiii.

⁹³ **Whaley, D.** *From a Salic Law to the Salic Law*, lk 448; vt põhjalikumalt Philippe V ja Jeanne'i eestkostjate vahelise võimuvõitluse kohta: **Collins, J.** *Dynastic Instability*, lk 105–109.

⁹⁴ **Conroy, D.** *Ruling Women, Volume 1: Government, Virtue, and the Female Prince in Seventeenth-Century France*. New York: Palgrave Macmillan, 2016, lk 16–17.

⁹⁵ Ühe kirjelduse järgi näiteks: „Charles de la Marche [Philippe V vend] läks koos oma vennaga Reimsi, kuid kroonimisteremoonia õhtul nõudis endale paremat apanaazi ja tõenäoliselt ka enda peeriks nimetamist. Kui Philippe käskis Charles'il oodata, ronis Charles, kes ei saanud lukustatud väravate kaudu lahkuda, linnamüüridest alla, suundus üle soo ja põgenes linnast,“ vt: **Collins, J.** *Dynastic Instability*, lk 106–107.

tõenäoliselt Philippe'i piiratud toetusele kõrgaadli seas.⁹⁶ Oma võimu legitimeerimiseks kutsus kuningas 2. veebruaril kokku esinduskogu,⁹⁷ kuhu kuulusid mõningad aadlikud, vaimulikud ja Pariisi linnakodanikud – nendelt sai ta oma kuningavõimule ka tunnustuse.⁹⁸ Guillaume de Nangis' kroonika jätku järgi olevat kuninga ülesandel samal esinduskogul sõnastatud printsiip, mille kohaselt *tunc etiam declaratum fuit quod ad coronam regni Franciae mulier non succedat* („...ei saa naised pärida kuningakrooni Prantsusmaal“).⁹⁹ Nii hakati troonijärgluse küsimuses senisest selgemalt rõhutama põhimõtet, et kroon ei või päranduda naisliinis.¹⁰⁰

Uuemas historiograafias ei olda üksmeelel küsimuses, kas Jeanne'i troonijärglusest välistamisel oli määravam tema sugu või kahtlused tema põlvnemise suhtes. Valdavalt on rõhutatud, et olulisemaks olid nn *Tour de Nesle*'i afäärist tulenevad kahtlused tema põlvnemise suhtes.¹⁰¹ Tracy Adams on seevastu väitnud, et kaasaegses poliitilises argumentatsioonis Philippe V ega tema toetajad Jeanne'i võimalikku ebaseaduslikku päritolu otseselt ei rõhutanud. Tema hinnangul keskenduti eeskätt küsimusele, kas naine võib üldse Prantsusmaal trooni pärida.¹⁰² Sarnasele järeldusele on jõudnud ka Charles T. Wood, kelle hinnangul pidi Jeanne'i sugu olema kuninga toetajate jaoks „väga häiriv“. ¹⁰³ Woodi argumentatsiooni kohaselt ei viidanud 1317. aasta veebruaris kokku kutsutud esinduskogu Jeanne'i võimalikule ebaseaduslikule päritolule, vaid üksnes tavale, mille järgi naised olid troonijärglusest välja arvatud. Seega oli rõhuasetus eelkõige Jeanne'i sool, mitte tema põlvnemisel.¹⁰⁴

Lisaks 1317. veebruari esinduskogule kutsus Philippe V sama aasta aprillis kokku linnade esindajad. Seisustega läbirääkimiste ja toetuse kogumise kaudu õnnestus tal järk-järgult saavutada oma võimule laiem tunnustus.¹⁰⁵ Tingimusel, et Philippe säilitab Navarra senised privileegid ehk kohaliku õiguskorralduse (*fuerod*), tunnustas teda kuningana ka Navarra.¹⁰⁶ Philippe'i positsioon kuningana muutus veelgi kindlamaks pärast kokkuleppe sõlmimist

⁹⁶ Conroy, D. Ruling Women, lk 131.

⁹⁷ Tegemist ei olnud generaalstaatidega. Vt nt: Thibaudeau, A. C. Histoire des États généraux et des institutions représentatives en France depuis l'origine de la monarchie jusqu'à 1789. Bruxelles, 1844, lk 77–78.

⁹⁸ *Ibid.*, lk 17–18.

⁹⁹ Geraud, H. (toim). Chronique latine de Guillaume de Nangis de 1113 à 1300: avec les continuations de cette chronique de 1300 à 1368. Paris :J. Renouard, 1843, lk 434.

¹⁰⁰ Bartlett, R. Blood Royal, lk 147; Potter, J. M. The Development and Significance, lk 238; Lewis, A. W. Royal Succession in Capetian France, lk 153.

¹⁰¹ Woodacre, E. The Queens Regnant Of Navarre. Succession, Politics, and Partnership, 1274–1512. New York: Palgrave Macmillan, 2013, lk 56; Keane, M. Louis IX, Louis X, Louis of Navarre: Family Ties and Political Ideology in the Hours of Jeanne of Navarre. – Visual Resources: An International Journal of Documentation 20/2–3, 2004, lk 237–252, siin lk 237; Brown, E. A. R. The Ceremonial of Royal Succession, lk 234; Corcos, C. A. From Agnatic Succession to Absolute Primogeniture, lk 1615.

¹⁰² Adams, T. Between History and Fiction, lk 183.

¹⁰³ Wood, C. T. The French Apanages, lk 58.

¹⁰⁴ *Ibid.*, lk 57–58.

¹⁰⁵ Conroy, D. Ruling Women, lk 18; Taylor, C. H. The Composition of Baronial Assemblies in France, 1315–1320. – Speculum 29/2, 1954, lk 433–459, siin lk 437; Brown, E. A. R. The King's Conundrum, lk 126.

¹⁰⁶ Monter, W. The Rise of Female Kings in Europe, lk 56.

Jeanne'i eestkostjatega, kes loobusid Jeanne'i nimel trooninõudest nii Prantsusmaa kui Navarra kroonile.¹⁰⁷ J. M. Potter on kirjeldanud Philippe'i ja Jeanne'i emapoolse onu, Burgundia hertsogi Eudes'i vahelisi kokkuleppeid kui Eudes'i „kahekordset äraandlikkust“, rõhutades sellega Jeanne'i eestkostjate poliitilisele omahuvile trooninõudluskonfliktis.¹⁰⁸

1317. aasta kriisi keskmes ei olnud seega niivõrd soov välistada naisi Prantsusmaa troonijärglusest, vaid pigem erinevate dünastiliste rühmituste vaheline võimuvõitlus kuningatrooni üle.¹⁰⁹ Samuti näitab 1316.–1317. aasta sündmustik, et Prantsusmaa troonijärgluses puudus veel üldtunnustatud reeglistik, mille alusel oleks võim saanud n-ö automaatselt üle minna. Kuningaks sai lõpuks poliitilises võimuvõitluses tugevamaks osutunud osapool – Philippe V. Philippe V suri 1322. aastal, jätmata endast maha poega. Talle järgnes Philippe IV noorim poeg Charles IV; seekord toimus võimu üleminek sujuvalt. Charles IV püüdis samuti kindlustada meesliinis troonipärimist ning abiellus selle eesmärgi täitmise lootuses kolm korda.¹¹⁰

Samal ajal jätkus õpetatud ringkondades vaidlus selle üle, kas naised võivad kuuluda Prantsusmaa troonijärgluskorda. Jurist Pierre Jacobi argumenteeris aastatel 1311–1329 valminud teoses *Practica aurea libellorum*, et dünastilise järjepidevuse säilitamine on olulisem kui troonipärija sugu. Charles IV valitsusajal sõnastas frantsisklasest munk François de Meyronnes seevastu põhimõtted, mis võimaldasid kuningavõimu selgemalt meessooga siduda ning naised troonijärglusest välistada. Meyronnes eristas eraomandit ja avalikku ametit (*dignitas*), mille hulka ta arvas ka monarhi positsiooni, väites, et naised ei saa sellist ametit pärida, kuna see ei ole neile kohane.¹¹¹ Need põhimõtted said hiljem oluliseks lähtekohaks aruteludes sobiva valitseja omaduste üle.

Charles IV suri 1328. aastal olukorras, kus tema kolmas abikaasa Jeanne d'Évreux (1310–1371) oli lapseootel.¹¹² Kuni võimaliku troonipärija sünnini nimetasid generaalstaadid regendiks Philippe IV vennapoja Philippe de Valois'. Regendiks pretendeeris ka Inglismaa kuningas Edward III.¹¹³ Pärast kuningatütre sündi (01.04.1328) kogunesid generaalstaadid taas kuninga valimiseks. Kroonile pretendeeris kaks dünastilise nõudega kandidaati: Philippe IV tütrepoeg, Inglismaa kuningas Edward III (lähim meessugulane naisliinis), ning Philippe IV vennapoeg,

¹⁰⁷ Conroy, D. Ruling Women, lk 18.

¹⁰⁸ Potter, J. M. The Development and Significance, lk 238; vt lisaks: Woodacre, E. The Queens Regnant Of Navarre, lk 55–56.

¹⁰⁹ Conroy, D. Ruling Women, lk 20.

¹¹⁰ Bradbury, J. The Capetians: Kings of France, lk 283.

¹¹¹ Gaude-Ferragu, M. Krieger, A. (tõlk). Queenship in Medieval France, 1300–1500. New York: Palgrave Macmillan, 2016, lk 82; Taylor, C. The Salic Law, French Queenship, lk 551.

¹¹² Whaley, D. From a Salic Law to the Salic Law, lk 448; Lalande, E. The Tour de Nesle Affair, lk 205.

¹¹³ Knecht, R. The Valois: Kings of France, 1328–1589. London: Hambledon Continuum, 2004, lk 1–2.

Valois' krahv Philippe (lähim messugulane meesliinis).¹¹⁴ Edward oli kohtumisel küll esindatud, ent arutelude käigu kohta on säilinud vähe teavet.¹¹⁵ Lõpuks otsustasid generaalstaadid Philippe de Valois kasuks, kes krooniti Philippe VI-na Prantsusmaa kuningaks.¹¹⁶

Kui 1316. aastal oli Prantsusmaal tõstatunud küsimus, kas naine võib troonile tõusta, siis 1328. aastal muutus vaidlus keerukamaks: kas Prantsusmaa troonile saab valida naisliinis põlvneva meessoost järeltulija. Seega tuli otsustada, kas naised, kes olid troonijärglusest välja jäetud, võisid seda õigust siiski oma järeltulijatele edasi anda.

Kuigi 1328. aastal lähtuti 1317. aastal kujunenud põhimõttest, mille kohaselt naised olid Prantsusmaa troonijärglusest välistatud, jäi lahendamata küsimus, kas sama piirang kehtib ka naisliinis põlvnevatele meessoost järeltulijatele. Edward III oli Philippe IV otsene järeltulija (tütrepoeg), samas kui Philippe VI pärines Kapetingide kõrvalliinist.¹¹⁷

Generaalstaadide otsus eelistada Edwardile Philippe'i tulenes suuresti sisepoliitilistest kaalutlustest.¹¹⁸ Näiliselt võis mõlemat meest pidada võrdväärselt „prantslasteks“: mõlemad olid suguluses Kapetingidega, kõnelesid prantsuse keelt ning mõlemal olid valdused Prantsusmaal. Edward III oli Akvitaania hertsog ning Ponthieu krahv. Lisaks olid Prantsusmaa kuningad valitsenud samaaegselt kahte kuningriiki – Prantsusmaad ja Navarrat. John Le Patourel'i hinnangul võis hiljutine personaalunioon Prantsusmaa ja Navarra vahel toimida argumendina ka võimaliku Inglismaa ja Prantsusmaa personaaluniooni kasuks.¹¹⁹

Edward III trooninõuet nõrgestas aga mitme teguri koosmõju. Edward oli Inglismaa kuningas ning elas alaliselt Inglismaal. Lisaks oli ta 1328. aastal vaid viieteistaastane ning oma ema Isabella eestkoste all.¹²⁰ Philippe IV tütar Isabella oli vastuoluline isik nii Prantsusmaal kui ka Inglismaal. Mitmed kaasaegsed seostasid Isabellat otseselt nn *Tour de Nesle*'i afääri

¹¹⁴ **Sumption, J.** The Hundred Years War, lk 104–105.

¹¹⁵ **Taylor, C.** Edward III and the Plantagenet Claim, lk 157.

¹¹⁶ **Taylor, C.** The Salic Law and the Valois Succession, lk 361.

¹¹⁷ **Nichols, S. G.** The Narrative of Nation. Political Allegory in 14th-Century France. – Romanistisches Jahrbuch 51/1, 2000, lk 153–178, siin lk 157.

¹¹⁸ **Knecht, R.** The Valois: Kings of France, 1328–1589, lk 2; **Hanley, S.** The Politics of Identity and Monarchic Governance in France: The Debate over Female Exclusion. – Smith, H. L. (toim). Women Writers and the Early Modern British Political Tradition. Cambridge: Cambridge University Press, 1998, lk 289–304, siin lk 291–292; **Potter, J. M.** The Development and Significance, lk 235–253; Jonathan Sumption on rõhutanud Philippe de Valois' isa Charles'i tuntust n-ö riigimehena ning kommenteerinud kuninga valimise tulemust järgnevalt: „Juba sünnipära poolest vääris Philippe de Valois kohta Prantsusmaa poliitilise elu keskmes, samas kui tema rivaal ei olnud sünnipära poolest keegi muu kui Philippe IV pojapoeg – võõras kõikidele, väljaarvatud genealoogidele.“ Vt: **Sumption, J.** The Hundred Years War, lk 107.

¹¹⁹ **Patourel J. L.** Edward III and the Kingdom of France. – History 43/149, 1958, lk 173–189, siin lk 175.

¹²⁰ **Waley, D.** Later Medieval Europe 1250–1520. New York: Longman, 2001, lk 133.

paljastamisega,¹²¹ mistõttu on talle omistatud märkimisväärseid poliitilisi ambitsioone Prantsuse õukonnas.¹²² Veelgi problemaatilisem oli asjaolu, et Isabella oli 1326. aastal kukutanud võimult oma abikaasa Edward II ning asunud seejärel poja nimel regendina valitsema.¹²³ Abikaasa troonilt kõrvaldamiseks oli ta leidnud toetust ka Philippe de Valois'lt,¹²⁴ mis osutab, et Philippe ei pidanud 1326. aastal veel põhimõtteliselt vastuvõetamatuks naise aktiivset osalemist riigi valitsemises ega monarhi kukutamises. Lisaks levisid kuulujutud Isabella salasuhtest oma poliitilise liitlase, inglise kõrgaadliku Roger Mortimeriga.¹²⁵ Isabella oletatavate poliitiliste ambitsioonide tõttu ei olnud generaalseadid valmis aktsepteerima tema sekkumist Prantsusmaa valitsemisse.¹²⁶

1328. aasta generaalseadide otsusega kujunes välja veel üks põhimõte Prantsusmaa troonijärgluses: naised ei saa mitte ainult ise trooni pärida, vaid nad ei saa ka pärimisõigust oma järeltulijatele edasi anda. Sellega välistati troonijärglusest kognaadid.¹²⁷ 1317. ja 1322. aasta otsuseid, millega kuningatütred troonijärglusest välja jäeti, käsitleti nüüd pretsedentidena, millest tuletati laiem põhimõte: kui kuninga tütardel puudub õigus trooni pärida, ei saa see õigus laieneda ka kuninga õdedele ega naisliinis põlvnevatele järeltulijatele.¹²⁸

Erinevalt Prantsusmaast tunnustati Navarras 1328. aastal naisliinis troonijärglust. Kuigi Philippe V valitsust oli *fuerode* säilitamise eest aktsepteeritud, ei olnud kohalik aadel Charles IV valitsusega rahul. 1328. aastal hakkas Navarra aadelkond toetama Jeanne'i õigust Navarra kroonile. Jeanne oli oma isapoolse vanaema kaudu otsene troonipärija ning kuueteistaastast ja abielus olevat naist peeti täiskasvanuks ehk iseseisvalt valitsemisvõimeliseks.¹²⁹ Philippe VI ei takistanud Jeanne'i võimuletulekut Navarras, kuna Jeanne loobus oma trooninõudest Prantsusmaal.¹³⁰

¹²¹ **Warner, K.** *Isabella of France: The Rebel Queen*. Stroud: Amberley Publishing, 2016, pagineerimata Epub, failis lk 92; **Weir, A.** *Isabella: She-wolf of France, Queen of England*. London: Pimlico, 2006, lk 99–100; **Bradbury, J.** *The Capetians: Kings of France*, lk 277.

¹²² **Livingston, M.** *The Two Hundred Years War: The Bloody Crowns of England and France, 1292–1492*. London, Bloomsbury, 2025, pagineerimata Epub, failis lk 233; **Hallam, E. M. Everard, J.** *Capetian France*, lk 363.

¹²³ **Livingston, M.** *The Two Hundred Years War*, pagineerimata Epub, failis lk 272–273.

¹²⁴ **Hamilton, J. S.** *The Plantagenets: History of a Dynasty*. London: Continuum, 2010, lk 131.

¹²⁵ **Evans, M.** *Isabella of France and Roger Mortimer: Lovers or Allies?* – Storey, G., Rohr Z. E. (toim). *Premodern Ruling Sexualities: Representation, Identity, and Power*. Manchester: Manchester University Press, 2024, lk 89–104; **Wood, C. T.** *Queens, Queens, and Kingship: An Inquiry into Theories of Royal Legitimacy in Late Medieval England and France*. – Jordan, C. W. *et al* (toim). *Order and Innovation in the Middle Ages: Essays in Honor of Joseph R. Strayer*. Princeton: Princeton University Press, 1976, lk 385–400, siin lk 387.

¹²⁶ **Hallam, E. M. Everard, J.** *Capetian France*, lk 422.

¹²⁷ **Knecht, R.** *The Valois: Kings of France, 1328–1589*, lk 1; **Wood, C. T.** *Queens, Queens, and Kingship*, lk 399.

¹²⁸ **Daly, K. Giesey, R. E.** *Noël de Fribois et la Loi Salique*, lk 270.

¹²⁹ **Monter, W.** *The Rise of Female Kings in Europe*, lk 56–58.

¹³⁰ *Ibid.*, lk 58; **Earenfight, T.** *Queenship in Medieval Europe*. New York: Palgrave Macmillan, 2013, lk 159–160; **Jones, M.** *The Crown and the Provinces*, lk 81.

1328. aastal ei järgnenud Edward III ebaõnnestunud trooninõudele kohe sõjalist konflikti. Inglismaa kuningal puudus piisav toetus, et oma trooninõuet reaalselt maksma panna.¹³¹ 1329. aastal andis Edward III oma Prantsusmaa valduste eest Philippe VI-le vasallivande. Kuigi sellega oli ta faktiliselt tunnustanud Philippe'i Prantsusmaa kuningana, ei loobunud ta siiski oma dünastilisest trooninõudest.¹³²

¹³¹ **Taylor, C.** Edward III and the Plantagenet Claim , lk 157.

¹³² **Hamilton, J. S.** The Plantagenets, lk 140; **Prestwich, M.** Plantagenet England, 1225–1360. Oxford: Clarendon Press, 2005, lk 304; **Small, G.** Late Medieval France. New York: Palgrave Macmillan, 2009, lk 97.

3. Valois' dünastia võimu legitimeerimine

Valois' krahv Philippe krooniti 1328. aasta 29. mail Prantsusmaa kuningaks Philippe VI-na. Kuna uus kuningas pärines Kapetingide dünastia Valois' kõrvalliinist, sai tema võimuletulekust alguse saanud valitsejasuguvõsa hiljem tuntuks Valois' dünastiana. Ometigi ei lõpetanud Philippe'i võimuletulek vaidlusi Prantsusmaa troonijärgluse üle. Kuivõrd Philippe VI oli saanud kuningaks generaalstaatide otsuse tulemusena, jäi küsimus tema võimu õiguslikust alusest osaliselt lahtiseks.¹³³ Teised pretendendid, nende hulgas ka Inglismaa kuningas Edward III, jätkasid oma trooninõuete esitamist ning seadsid Valois' dünastia õiguspärasuse kahtluse alla.

Inglismaa kuningas oli oma Prantsusmaal paiknevate valduste osas Prantsuse kuninga vasall. Prantsusmaa ja Inglismaa vaheliste suhete järkjärgulise pingestumise tulemusena konfiskeeris Philippe VI 1337. aastal Edward III maavaldused Prantsusmaal. Seda sündmust käsitletakse historiograafias sageli hiljem Saja-aastase sõjana (1337–1453) tuntuks saanud konfliktide ühe peamise ajendina.¹³⁴ Edward III hakkas seejärel esmakordselt kasutama Prantsusmaa kuninga tiitlit, põhjendades nii trooninõuet kui ka Prantsusmaale sõja kuulutamist asjaoluga, et ta oli 1328. aastal Prantsusmaa kroonist ilma jäetud.¹³⁵

1340. aastatel argumenteerisid Inglismaa kuninga esindajad, et väide kognaatide troonijärglusest välistamist ei saa põhjendada väljakujunenud tavaga, kuna Prantsuse troonijärgluses puudus varasem pretsedent sellise olukorra lahendamiseks. Seetõttu nõudsid nad teiste pärimisõiguslike põhimõtete kohaldamist.¹³⁶ Edward III esindajad olid valmis aktsepteerima põhimõtet, et naised ise ei või Prantsusmaa troonile tõusta – selline lahendus võimaldas automaatselt välistada Isabella ja teiste kuningatütarde võimalikud konkureerivad trooninõuded. Seevastu nõuti, et naisliinis põlvnevate meessoost järeltulijate ehk kognaatide trooninõuet tunnustataks.¹³⁷

¹³³ **Whaley, D.** From a Salic Law to the Salic Law, lk 448–450.

¹³⁴ Sõja puhkemise põhjuseid rohkem, sh Prantsusmaa ja Šotimaa liit Inglismaa vastu, rivaliteet ülemvõimu üle Flandrias ning konkurents mereteede üle, vt nt: **Prestwich, M.** Plantagenet England, 1225–1360, lk 304–307. Edward III esmane eesmärk enese Prantsusmaa kuningaks tituleerimisel ei tarvitsenud olla Prantsusmaa kuningaks saada, vaid selle kaudu tugevdada liitlassuhteid ning sundida prantsuse kuningat sõjalise edu korral tagastama ja lahti ütlema õigustest 1337. aastal konfiskeeritud aladele, vt: *Ibid.*, lk 307–308.

¹³⁵ **Prestwich, M.** Plantagenet England, 1225–1360, lk 304.

¹³⁶ **Taylor, C.** The Salic Law and the Valois Succession, lk 370–371; vt täpsemalt inglaste argumentatsiooni kohta: **Taylor, C.** Edward III and the Plantagenet Claim, lk 158–162.

¹³⁷ **Taylor, C.** Edward III and the Plantagenet Claim, lk 159–160; Taylor on ära märkinud, et esmane viide Saali tavaõigusest tulenevale printsibile prantslaste ja inglaste vahelises trooninõudluskriisis pärineb inglise poolt oma kuninga nõude põhistamiseks 1389. aastast, vt: **Taylor C.** The Salic Law, French Queenship, lk 548.

Teiseks oluliseks troonipretendendiks oli Navarra kuningas Charles II (1332–1387), kes esitas oma trooninõude 1358. aastal. Charles II oli Louis X lapselaps ning Évreux krahv.¹³⁸ Tema nõue Prantsusmaa troonile kerkis päevakorrale olukorras, kus Prantsusmaa kuningas Jean II oli langenud 1356. aastal Poitiers' lahingus inglaste kätte pantvangi. Kuninga vangistuse ajal jagunes riigi juhtimine dofään Charles'i ja generaalstaatide vahel. Justine Firnhaber-Baker on kirjeldanud seda kui poliitiliselt ebastabiilset ja ebaefektiivset lahendust.¹³⁹ 1358. aasta mais puhkes *Jacquerie*, nn talurahva ülestõus, mis kestis juunini. Tekkinud kriisis esitas oma trooninõude Charles II. Ta leidis osaliselt toetust Prantsuse kõrgaadli hulgast ning osales relvastatud vastupanus dofään Charles'i vastu.¹⁴⁰ Seetõttu tuli dofäänil samaaegselt maha suruda nii ülestõus kui võidelda Navarra kuninga vastu.¹⁴¹

Valois' dünastia võimu legitimeerimiseks otsis Prantsusmaa kuningakoda ajaloolisi ja õiguslikke argumente, mis võimaldaksid Navarra kuninga trooninõude ümber lükata. Selle ülesande sai Saint-Denis' kloostri munk Richard Lescot. Saint-Denis' klooster oli Prantsuse (siin *resp* Frangi) kuningavõimuga tihedalt seotud juba Merovingide ajast alates ning toimis omamoodi kuningakoja n-ö ajaloolise mälu hoidjana.¹⁴² Lescot leidis kloostri raamatukogust Karolingide-aegse Saali tavaõiguse koodeksi käsikirja, millele oma argumentatsioonis tugines.¹⁴³ Colette Beaune'i hinnangul võis tegemist olla „Saali õigusena“ pealkirjastatud käsikirja versiooniga, mille alguses paiknesid Merovingide põlvnemist kujutavad sugupuud ja proloogid ning alles seejärel tavaõiguse tekst.¹⁴⁴

Navarra kuninga trooninõude ümberlükkamiseks koostas Lescot valitud Prantsusmaa kuningate põlvnemist rõhutava genealoogilise käsitluse, milles esitas Valois' dünastiat osana Prantsuse kuningavõimu järjepidevusest. Genealoogia kaudu kujutas Lescot Prantsusmaa kuningavõimu ajalooliselt katkematu meesliinina, millest Navarra kuninga nõue jäi väljapoole. Sama eesmärgi saavutamiseks tugines ta argumendile Saali tavaõiguse koodeksi autoriteetsusest,¹⁴⁵ väites, et Prantsusmaa troonijärglus oli ajalooliselt kujunenud kooskõlas Saali tavaõigusest pärinevate printsiipidega ning et naisel puudub seetõttu õigus pretendeerida Prantsusmaa kroonile. Sellega

¹³⁸ **Sumption, J.** The Hundred Years War, lk 104–105.

¹³⁹ **Firnhaber-Baker, J.** The *Jacquerie* of 1358: A French Peasants' Revolt. Oxford: Oxford University Press, 2021, lk 5; **Small, G.** Late Medieval France, lk 74: on osutatud võimalusele, et Navarra kuninga toetajad (*The Navarrese party*) õhutasid talupoegade ülestõusu.

¹⁴⁰ **Firnhaber-Baker, J.** The *Jacquerie* of 1358, lk 39–42.

¹⁴¹ **Whaley, D.** From a Salic Law to the Salic Law, lk 450.

¹⁴² **Williman D, Corsano K.** The World Chronicle of Guillaume de Nangis: A Manuscript's Journey from Saint-Denis to St. Pancras. Berlin: Medieval Institute Publications, 2020, lk 3–9.

¹⁴³ Ralph E. Giesey on esitanud hüpoteesi, et järgnev sõnastus oli 15.–16. sajandil enim levinud: „Saali frankide maast ärgu ükski osa naisele mingu [pärandugu], vaid kogu selline [sellist tüüpi, liiki] maa kuulugu meessoole“. Vt: **Giesey, R. E.** The Juristic Basis of Dynastic Right, lk 17.

¹⁴⁴ **Beaune, C.** Ross Huston, S (tõlk.) The Birth of an Ideology: Myths and Symbols of Nation in Late-Medieval France. Berkeley: University of California Press, 1991, lk 250–251.

¹⁴⁵ **Whaley, D.** From a Salic Law to the Salic Law, lk 450–451; **Hanley, S.** The Politics of Identity, lk 292.

lõi Lescot, kas teadlikult või mitte, seose maavalduse pärimist reguleeriva normi ja Prantsusmaa troonijärgluse vahele.¹⁴⁶ Õigusnormi kaasaegset tähendust ja ajaloolist konteksti mitte arvestavat tõlgendust võib pidada poliitiliselt motiveerituks.

Lisaks kasutas Lescot Navarra kuninga trooninõude nõrgestamiseks argumente Navarra kuninga ema Jeanne II päritolu kohta. Seejuures rõhutas ta ema isiku ja päritolu tähtsust valitseja legitiimsuse hindamisel, rõhutades, et õiguspärane valitseja peab pärinema „õiget“ päritolu emast ning mitte kõik naisliinid ei ole kuningavõimu edasiandmiseks võrdselt sobivad.¹⁴⁷ Selle asemel, et vaidlustada Navarra kuninga trooninõuet üksnes pärimisõiguslikel alustel, kasutas Lescot sisuliselt *argumentum ad hominem*-i, suunates tähelepanu hoopis Jeanne II isikule ja päritolule.

Lescot tugines oma argumentatsioonis väitele Saali tavaõiguse koodeksi autoriteedist, kuid piirdus vaid õiguskoodeksi sisu parafraseerimisega ega esitanud selle normide tegelikku sisu ega sõnastust. Seetõttu tõusis tema käsitluses esikohale autori enese, eelkõige poliitilisest tellimusest, aga ehk ka isiklikust huvist lähtuv, õigusnormi ajaloolist konteksti ja selle algset eesmärki mitte arvestav tõlgendus.¹⁴⁸ Rõhutades Saali tavaõiguse vanust ja autoriteetsust, sidus Lescot küsimuse Valois' dünastia õiguspärasusest kujutlusega selle ajaloolise järjepidevusega.¹⁴⁹ Lescot'lt pärineb ka inglasevastane poleemiline, vaid osaliselt säilinud poliitiline traktaat, millele on viidanud hilisemad (15. sajandi) Prantsuse juristid. Nende osutuste põhjal on Colette Beaune järeldanud, et Lescot esitas Saali tavaõigusele tugineva troonijärgluspõhimõtte tõenäoliselt oma poliitilistele eesmärkidele sobivas sõnastuses.¹⁵⁰ Lescot' käsitlus mõjutas ka kuningliku sekretäri Jean de Montreuil'd (1354–1418), kes oli Saint-Denis' kloostris tema tekstidega tutvunud ning kasutas oma kirjutistes sarnaseid argumente Inglismaa kuninga trooninõude ümberlükkamiseks.¹⁵¹ Just Jean de Montreuil' kirjutiste kaudu muutus viitamine Saali tavaõigusest tuletatud troonijärgluspõhimõtte 15. sajandil senisest märksa nähtavamaks osaks Prantsusmaa troonijärglusargumentatsioonist.

¹⁴⁶ **Beaune, C.** The Birth of an Ideology, lk 251. Lescot' valejäreldus Saali tavaõiguse printsiibi rakendatavuse kohta troonijärgluses tuleneb tõenäoliselt tema kasutuses olnud käsikirja ülesehitusest, milles Saali tavaõigus ja Prantsuse kuningate järglus esitati viisil, mis jättis mulje nende omavahelisest sisulisest seosest, vt: **Hanley, S.** The Politics of Identity, lk 292.

¹⁴⁷ Vt Lescot' argumentatsiooni kohta: **Nichols, S. G.** The Narrative of Nation, lk 159–168, tsitaat lk 165.

¹⁴⁸ **Hanley, S.** The Salic Law. – Fauré, C (toim). Political and Historical Encyclopedia of Women. Oxford: Taylor & Francis, 2003, lk 2–17, siin lk 3–4.

¹⁴⁹ **Lescot, R.** *Genealogia*, lk 173–178.

¹⁵⁰ **Beaune, C.** The Birth of an Ideology, lk 251–252.

¹⁵¹ **Taylor, C.** The Salic Law and the Valois Succession, lk 364; **Delogu, D.** Allegorical Bodies, lk 126.

4. Saali õigus hiliskeskaegses troonijärglusargumentatsioonis

Kapetingide pealiini hääbumisest alanud troonijärgluskriis sundis 14.–15. sajandi Prantsuse juriste ja õpetatud arvamust ümber mõtestama küsimust, kellel ja millistel tingimustel on õigus pretendeerida Prantsusmaa kroonile. Selle protsessi eesmärgiks ei olnud üksnes konkreetsete dünastiliste vaidluste lahendamine, vaid vajadus luua õiguslik alus Prantsusmaa kuningriigi stabiilsuse tagamiseks Valois' dünastia võimu all ning välistada välismaiste pretendentide nõuded Prantsuse kroonile. Küsimus troonijärglusest ei puudutanud enam pelgalt valitseja dünastilist päritolu, vaid ka vajadust tagada kuningavõimu järjepidevus ning vältida olukorda, kus ebaselge troonijärglus võiks viia sisepoliitilise kriisini.

Selleks kaasati juriste ja õpetlasi, sealhulgas kuningakoja tellimisel töötanud autoreid, kes püüdsid ajalooliste argumentide abil luua õiguslikku alust, põhjendamaks kuningavõimu üleminekut (sisuliselt võimu pärandamist) üksnes meesliinis. Kui Merovingide ja Karolingide ajal sõltus valitseja võim suuresti tema päritolust, mitte vähem ka eliidi tunnustusest, siis hiliskeskajaks oli Prantsusmaa riigiparaat muutunud märgatavalt keerukamaks. Ka kuninga õigust valitseda ei tõlgendatud enam tulenevat vaid tema päritolust või Jumalast väljavalitusest. Vakantseks jäänud troon tähendas võimalikku sisevõitluste ja ebastabiilsuse ohtu. Tingimustes, kus valitseja dünastilisest autoriteedist ei piisanud kuningavõimu ja valitsemisõiguse põhjendamiseks, tekkis vajadus seda sisuliselt põhistava õigusliku argumentatsiooni järele. Seejuures ei olnud õpetatud arvamuse kaasamine ajutine lahendus, vaid kujunes püsivaks poliitilise kultuuri osaks. Selle tulemusena muutus troonijärglust puudutav argumentatsioon üha mahukamaks ja keerukamaks.

Õpetatud arvamuse kaasamine osutus eriti vajalikuks olukorras, kus juristidel ei tulnud mitte luua täiesti uut printsiipi, vaid põhjendada juba langetatud poliitilisi otsuseid. 1317. ja 1328. aasta esinduskogud ei sõnastanud kirjalikult üldist põhimõtet, mille järgi oleks naisliinis pärijad Prantsusmaa troonijärglusest välistatud.¹⁵² Ometi hakati hiljem neid otsuseid käsitlema pretsedentidena, millest tuletati laiem troonijärglusprintsiip. Varakeskaegsest Saali tavaõigusest pärineva normi kasutusele võtmine ilmestab kaasaegset õiguspõhjustamist: uusi poliitilisi otsuseid põhjendati ajalooliste argumentidega ning mida vanem ja katkematum näis õiguslik traditsioon, seda autoriteetsem tundus sellele tuginev õiguslik argument.¹⁵³

¹⁵² **Delogu, D.** The King's Two Daughters: Isabelle of France and the University of Paris, *Fille du Roy*. – *Republics of Letters: A Journal for the Study of Knowledge, Politics, and the Arts* 3/2, 2013, lk 1–21, siin lk 5–6.

¹⁵³ **Cohen, E.** The Crossroads Of Justice, lk 21, 39–40.

Prantsuse juristid pöördusid teadlikult riigi ajalooliste juurte ehk varakeskaegse Frangi riigi poole, otsides sealt põhjendusi 14. sajandil langetatud poliitilistele otsustele. See tagasivaade minevikku oli siiski valikuline. Saali õiguse tõlgendamisel jäeti kõrvale normide algne õiguslik ja poliitiline kontekst ning ignoreeriti asjaolu, et isegi mõiste *terra Salica* täpne tähendus ja sellega seotud maavalduste iseloom ei olnud ühemõtteliselt selge. Samuti ei käsitletud Saali tavaõigus troonijärglust – Frangi riigis oli kuningavõim olnud faktiliselt valitav, mitte rangelt meesliinis pärimise teel edasiantav –, vaid konkreetselt maavalduste pärimist. Sellest hoolimata kujundati minevikust poliitilisi eesmärke toetav tõlgendus, jättes teadlikult kõrvale selle, mis argumentatsiooni ei toetanud. Saali tavaõigust hakati esitama justkui muutumatu ja katkematu autoriteedina, kuigi tegelikult anti sellele uus tähendus vastavalt kaasaegsetele vajadustele.¹⁵⁴

Selline argumentatsioon ilmestab ka kaasaegset õigusmõtet. Varakeskajal kirja pandud normidega põhjendati tagantjärele hiliskeskageid poliitilisi otsuseid, ning algselt maavalduste pärimist reguleerinud tavale anti troonijärgluse kontekstis täiesti uus tähendus. Jean de Montreuil lisas vastavale normile fraasi *in regno* („kuningriigis“),¹⁵⁵ muutes sellega maavalduste pärimist reguleerinud tava otseselt kuningavõimu pärimist reguleerivaks printsiibiks. Selline õigusnormi ümbertõlgendamine muutis printsiibi Prantsusmaa troonijärglusdebatis rakendatavaks.¹⁵⁶ Uus oli ka ühe algselt kohaliku saali frankide tava esitamine universaalse normina. Seejuures ei olnud Saali tavaõigus Frangi riigis kunagi omandanud üldist ega erilist õiguslikku tähendust teiste tavade ees. Lisaks viidati Saali tavaõigusest tuletatud printsiibile valikuliselt, mitte järjepidevalt. See asjaolu osutab, et tegemist ei saanud olla üldtunnustatud ja katkematult kehtinud tavaga, vaid pigem poliitilise argumentatsiooni vahendiga, millele viidati vastava vajaduse korral.¹⁵⁷

Saali tavaõigusest tulenevale printsiibile tuginemine peegeldas 15. sajandi õpetatud arusaama Prantsusmaa ajaloolisest järjepidevusest ning huvist siduda Valois' dünastia varasema Frangi minevikuga. Eri autorid seostasid printsiibi päritolu erinevate valitsejatega, kellest alates see troonijärgluses oli „kehtinud“. Seejuures nimetati nii poolmüütilist Merovechi, Cholodevechi kui ka Karl Suurt.¹⁵⁸ Seeläbi loodi õiguslik ja ajalooline seos kõigi Prantsusmaad valitsenud kuningadünastiate – Merovingide, Karolingide, Robertiinide, Kapetingide ja Valois'de – vahel.

¹⁵⁴ *Ibid.*, lk 158.

¹⁵⁵ **Taylor, C.** The Salic Law and the Valois Succession, lk 35; **Hanley, S.** The Salic Law, lk 5; **Crawford, K.** Perilous Performances: Gender and Regency in Early Modern France. Cambridge: Harvard University Press, 2009, lk 16.

¹⁵⁶ Sarah Hanley hinnangul oli Montreuil' valik lisada fraas *in regno* teadlik poliitiline manipulatsioon, kantud tahtlikult soovist „eelistada teadlikku võltsingut filosoofilisele aususele“, samas kui Daisy Delogu on pakkunud välja tõlgenduse, et Montreuil uskus, et ta täpsustas tava vastavalt selle tegelikule tähendusele. Vt ja vrd: **Hanley, S.** The Politics of Identity, lk 295 ja **Delogu, D.** Allegorical Bodies, lk 217.

¹⁵⁷ **Taylor, C.** The Salic Law and the Valois Succession, lk 366

¹⁵⁸ **Beaune, C.** The Birth of an Ideology, lk 253–254.

Väidetega printsiibi kehtivusest troonijärgluses juba alates varasest keskajast, oli võimalik n-ö maha vaikida asjaolu, et kuningas oli olnud nii juriidiliselt kui ka faktiliselt valitav kuni Kapetingide võimuletulekuni ning uuesti 1328. aastal kui Philippe VI valiti kuningaks¹⁵⁹. Seekaudu marginaliseeriti kuninga valinud esinduskogu rolli ning esitati dünastiate järgnevust justkui reeglitega määratletud troonipärimisena. Erilise tähtsuse omandas Karl Suure isik, kelle ümber kujunes Charles VI valitsusajal tugev kultus¹⁶⁰. Kujutamaks Valois'sid riigi ajaloolise järjepidevuse kandjatena, viidi Prantsusmaa ajaloolised juured teadlikult tagasi varase Frangi riigini.¹⁶¹

Samuti võib selles näha püüet viia Prantsusmaa ja prantslaste ajaloolised juured tagasi varakeskaegse Frangi riigini. Sellele viitab näiteks Charles VII [1422–1461] nõuniku, juristi Noël de Fribois' käsitus, mille kohaselt oli Saali tavaõiguse koodeksid varasel keskajal kirja pandud „prantslaste“ (mitte frankide) õigusküsimuste lahendamiseks.¹⁶² Samas vaimus kasutas Saali tavaõigusest tulenevaid printsiipe ka Jean de Montreuil, rõhutades selle ainuomast „prantslaslikkust“ ning esitades prantslasi ühendava ajaloolise elemendina.¹⁶³ Seejuures oli tegemist algselt kohaliku tavaga – nagu märgitud, ei olnud Saali tavaõigus kunagi kehtinud kogu Frangi riigis. Ometi hakati 15. sajandil samastama varakeskaegset mõistet *terra Salica* – mis oli algselt tähistanud tõenäoliselt vaid ühte maavalduse liiki, kaasaegse Prantsusmaa kuningriigi kui poliitilis-territoriaalse üksusega.¹⁶⁴

Saali tavaõigusest tuletatud printsiibile toetudes sõnastati selgelt põhimõte, et õigus pretendeerida Prantsusmaa kroonile kuulub üksnes dünastia meesliinile. Selline argumentatsioon oli kuningakojale mitmel põhjusel kasulik. Esiteks võimaldas see anda 14. sajandi poliitilistele otsustele näilise ajaloolise järjepidevuse, mida neil tegelikult ei olnud. Teiseks ei pidanud juristid ja õpetlased enam põhjendama naiste troonijärglusest välistamist üksnes argumentidega nende väidetava valitsemiskõlbmatuse kohta – piisas viitest väidetavalt iidsele ja autoriteetsele tavale. Nii asendas õiguslik argument järk-järgult varasema soopõhise argumentatsiooni ning võimaldas esitada poliitiliselt kujunenud praktikat ajalooliselt katkematu normina.

Arutelud troonijärgluse üle peegeldasid ka kaasaegseid arusaamu nii riigi olemusest kui ka sellest, milline isik sobib kuningavõimu kandjaks. Hiliskeskaegsel Prantsusmaal oli

¹⁵⁹ Potter, J. M. The Development and Significance, lk 240–241.

¹⁶⁰ Taylor, C. The Salic Law and the Valois Succession, lk 367–368.

¹⁶¹ Beaune, C. The Birth of an Ideology, lk 253–254.

¹⁶² Beaune, C. The Birth of an Ideology, lk 254–255; vt ka: Daly, K. Giesey, R. E. Noël de Fribois et la Loi Salique, lk 269–300.

¹⁶³ Delogu, D. The King's Two Daughters, lk 7–8.

¹⁶⁴ Giesey, R. E. The Juristic Basis of Dynastic Right, lk 18.

kuningavõim hakanud kujunema avalikuks ametiks (*dignitas*), mille üleminek allus õigusteadlaste hinnangul omaette reeglitele ning mille järjepidevus tuli tagada sõltumata konkreetse valitseja isikust.¹⁶⁵ See tähistas olulist muutust võrreldes Merovingide ja Karolingide aegse arusaamaga kuningriigist kui valitseja dünastilisest eravaldusest, mille üle otsustasid suuresti kuninga päritolu, sõjaline võimekus ja eliidi tunnustus. 14. sajandi alguseks muutus olulisemaks küsimus, kuidas tagada kuningavõimu katkematu ja seaduspärane üleminek olukorras, kus troonivaidlused võisid viia sisepoliitilise kriisini.

Sellela paralleelselt toimus 15. sajandiks sügavam muutus arusaamas kuningavõimu olemusest. Kuningavõimu hakati üha enam käsitlema valitseja isikust eraldiseisva avaliku ameti, *resp* institutsioonina (*corpus politicum*), millel on oma järjepidevus ning mis seetõttu vajab selgeid troonijärglusreegleid. Sisuliselt tähendas see, et kuningavõim pidi säilitama katkematu järjepidevuse ka konkreetse monarhi surma korral. Prantsuse õpetatud arvamuses kujunes seejuures arusaam kuninga ja kuningavõimu lahutamatust ühtsusest, mille kohaselt sai võim üle minna vaid meesliinis. Sellest loogikast jõuti omakorda põhimõttele *le roi ne meurt jamais* („kuningas ei sure kunagi“). Naissoost valitseja sellesse konstruktsiooni ei sobitunud, sest kuningavõimu järjepidevus seoti otseselt meesliinilise dünastilise üleminekuga. Inglismaal kujunes seevastu välja erinev arusaam, mille kohaselt eristati kuninga füüsilist isikut ja kuningavõimu kui institutsiooni. Selline lähenemine võimaldas kuningavõimu mõtestada monarhi isikust eraldiseisvana ning muutis ka küsimuse troonijärglusest – vähemalt teoreetiliselt – paindlikumaks.¹⁶⁶

Kuivõrd prevaleeriva arusaama kohaselt määras inimese sugu tema isikuomadused, mõtestati lahti ka küsimus sobiva valitseja soost. Seetõttu peeti valitsejaks sobivaks vaid meessoost isikut. Craig Taylor on kirjeldanud 1370. aastatel Prantsuse juristide poolt kasutatud argumente naiste väidetava valitsemisvõimetuse ja avaliku võimu sfääri sobimatuse kohta kui misogüünia.¹⁶⁷ Siinkirjutaja hinnangul on selline tõlgendus siiski osaliselt lihtsustav. N-õ õpetatud argumendid võib jagada kahetasandilisteks. Esimene tasand oli selgelt soopõhine, lähtudes arusaamast, et naised on oma loomupäraste omaduste tõttu avaliku võimu teostamiseks sobimatud. Sellest tulenesid väited naiste emotsionaalsuse, nõrkuse või ebapiisava

¹⁶⁵ Taylor C. The Salic Law, French Queenship, lk 551–552; Collins, J. B. The French Monarchical Commonwealth, 1356–1560. Cambridge: Cambridge University Press, 2022, lk 106.

¹⁶⁶ Hanley, S. Mapping Rulership in the French Body Politic: Political Identity, Public Law and the “King’s One Body”. – Historical Reflections / Réflexions Historiques 23/2, 1997, lk 129–149, siin lk 133–137; Harding, A. Medieval Law and the Foundations of the State. Oxford: Oxford University Press, 2002, lk 281–283; Pons, N. Intellectual Patterns and Affective Reactions in Defence of the Dauphin Charles, 1419–1422. – Allmand, C. (toim). War, Government and Power in Late Medieval France. Liverpool: Liverpool University Press, 2000, lk 54–69, siin lk 59–60.

¹⁶⁷ Taylor C. The Salic Law, French Queenship, lk 553.

otsustusvõime kohta, mida kasutati põhjendamaks nende välistamist troonijärglusest. Teine tasand oli aga praktiline, *resp* pragmaatiline. Prantsuse juristid pidid arvestama, et riik oli peaaegu pidevas konfliktiohus. Kuningalt eeldati aga suutlikkust valitseda riiki nii sõja- kui rahuaegadel, sh juhtida sõjaväge, säilitada kord ja olla riigis rahu tagaja.¹⁶⁸ Seetõttu tuli lahendada küsimus, kas naine suudab täita neid ülesandeid, mida kaasaegne poliitiline mõte kuningavõimuga seostas. Paratamatult tulenesid nende argumendid mitte ühemõtteliselt naistevastasest meelestatusest, vaid kaasaegsest arusaamast valitseja funktsioonist.

Kaasaegne küsimus ei seisnenud niivõrd naiste väidetavas valitsemisvõimekuses, vaid selles, millistel tingimustel ja kelle huvides oli naine valitsejana aktsepteeritav. Philippe IV oli näiteks nõudnud, et meessoost pärija puudumisel oleks ka tema tütre Isabella tütrel õigus pretendeerida Inglismaa troonile.¹⁶⁹ Samuti ei välistatud naiste troonijärglust kõikjal ühtmoodi. 1316. aastal jäi Philippe V ja Jeanne'i eestkostjate vahelises võimuvõitluses peale Philippe V, kuna Jeanne'i toetajad ei suutnud koguda piisavat poliitilist toetust. Jeanne välistati kompromissi tulemusena Prantsuse troonijärglusest, kuid 1328. aastal tunnustati Navarras Jeanne II õigust kroonile. Erinevus Prantsusmaa ja Navarra vahel ei tulenenud niivõrd erinevast suhtumisest naistesse, vaid erinevast poliitilisest olukorrast. Navarra aadelkond ei olnud Charles IV valitsusega rahul ning Jeanne'i toetamine võimaldas kaitsta kohalikke privileege olukorras, kus Kapetingide pealiin oli hääbunud. See näitab, et naiste troonijärglus sõltus eelkõige poliitilisest kontekstist, mitte abstraktsetest arusaamadest või eelarvamustest naiste valitsejaks sobivuse kohta.

Sama järeldust toetab Edward III nõuandjate argumentatsioon. Inglismaal tunnustati troonijärglust ka naisliinis, kuid inglise kuningakoja juristid olid valmis aktsepteerima, et Prantsusmaal eksisteerib tava naiste troonijärglusest välistamiseks. Selline seisukoht oli inglastele poliitiliselt kasulik, kuna välistas Isabella ja teiste prantsuse printsesside võimalikud konkureerivad trooninõuded ning kitsendas troonijärglusküsimuse Edward III nõudele. Inglise poole tegelik eesmärk ei olnud seega kaitsta naiste õigust valitseda, vaid saavutada kognaatide ehk naisliinis pärinevate meessoost järeltulijate – konkreetsel juhul Edward III – trooninõude tunnustamine. See ilmestab, et vaidluse keskmes ei olnud abstraktne küsimus naiste õigustest, vaid konkreetne dünastiline ja poliitiline konflikt. 1317. ja 1328. aasta troonijärglusvaidluses ei püütud välistada naisi universaalse põhimõtte alusel, vaid takistada konkreetsete naisliinide ja nende järeltulijate tõusmist Prantsuse troonile olukorras, kus see võinuks viia võimu üleminekuni väljapoole valitsevat dünastiat või koguni välismaise valitseja kätte.

¹⁶⁸ Taylor, C. Chivalry and the Ideals of Knighthood, lk 46–51.

¹⁶⁹ Brown, E. A. R. The Political Repercussions of Family Ties in the Early Fourteenth Century, lk 584–585.

Prantsuse juristide eesmärk ei olnud ennekoike välistada kõik naised Prantsusmaa troonijärglusest igas olukorras, vaid põhistada Valois' dünastia õiguspärasust valitseda Prantsusmaal. Seetõttu tuleb nende kasutatud argumente käsitleda eelkõige teadliku poliitilise ja retoorilise valikuna. Valois'de vastaseid kujutati ohuna kuningriigi sisemisele stabiilsusele¹⁷⁰ ning meesliinis troonijärglust vahendina, mis pidi seda ohtu vältima. Seda ilmestab Jean de Montreuil'i argumentatsioon, mille kohaselt oli naisliinis troonijärgluse välistamine vajalik kuningriigi stabiilsuse tagamiseks. Vastavalt nägi ta ohtu välismaistes pretendentes, kelle nõue kroonile tulenes abielusidemetest prantsuse printsessidega.¹⁷¹

Seejuures ei olnud prantsuse õpetatud arvamus siiski täielikult ühtne. Nagu näitab Pierre Jacobi argumentatsioon, esines troonijärglusküsimuse erinevaid seisukohti. Samuti toimus 15. sajandil avalik debatt naiste loomuomaduste ja valitsemisvõimekuse üle, milles olid samuti esindatud erinevad seisukohad.¹⁷² Ometi jäi neist kõlama vaid üks – see, mis teenis kõige paremini Valois' dünastia poliitilisi huve ning mida toetas poliitiline jõud.

Naiste välistamine Prantsusmaa troonijärglusest ei tähendanud siiski nende täielikku riigi juhtimisest kõrvale jäämist. Naised võisid osaleda poliitikas ja, kui olukord seda ühemõtteliselt nõudis, olla kaasatud ka riigi juhtimisse. Kuningannad võisid vajadusel regendina valitseda oma abikaasa või alaealise poja nimel. Kuivõrd selline valitsemine ei seadnud kahtluse alla dünastia meesliini järjepidevust, oli selline võimukasutus aktsepteeritav.¹⁷³

Historiograafias on tõstatunud arutelu selle üle, kas prantsuse naisautor Christine de Pizan (1364–1430), kes osales avalikus debatis naiste rolli üle riigi valitsemisel, toetas oma töödes naiste õigust olla iseseisev valitseja.¹⁷⁴ Tracy Adams on väitnud, et kuigi Valois'de õukonnaga seotud Pizan aktsepteeris naiste troonijärglusest välistamist, toetas ta samal ajal Charles VI [1380–1422] abikaasa Isabeau (u 1370–1435) õigust täita regendi ülesandeid.¹⁷⁵ Ka Savoia Louise (1476–1531) argumenteeris 1525. aastal, et Saali õigus ei saa piirata tema õigust tegutseda regendina.¹⁷⁶ Seega välistas Saali tavaõigusest tuletatud printsiip naised küll troonijärglusest, kuid mitte poliitilisest tegevusest tervikuna. Kuna naissoost isiku troonile tõusmine oli välistatud, muutus naise positsioon regendina poliitiliselt aktsepteeritavamaks.

¹⁷⁰ Taylor, C. Chivalry and the Ideals of Knighthood, lk 29–31.

¹⁷¹ Delogu, D. Allegorical Bodies, 137–139.

¹⁷² Hanley, S. The Politics of Identity, lk 289–304.

¹⁷³ Lewis, K. Kingship and Masculinity in Late Medieval England. London: Routledge, 2013, lk 221.

¹⁷⁴ Adams, T. Christine de Pizan, Isabeau of Bavaria, and Female Regency. – French Historical Studies 32, 2009, lk 1–32, siin lk 1–2.

¹⁷⁵ Ibid., lk 17–20.

¹⁷⁶ Taylor C. The Salic Law, French Queenship, lk 557.

Naisregent võis küll praktikas teostada märkimisväärset ja kohati iseseisvat võimu, kuid teda ei nähtud ohuna valitseva dünastia nn meesliinilisele järjepidevusele.¹⁷⁷

Saali tavaõigusest tuletatud printsiibile toetudes sõnastati lõpuks selgelt põhimõte, et õigus pretendeerida Prantsusmaa kroonile kuulub üksnes valitseva dünastia meesliinile. Seeläbi esitati varasem õiguslikult ebamäärane tava tagantjärele järjepideva ning ajalooliselt katkematu normina. Nii loodi kujutlus katkematust kuningaliinist Merovingidest Valois'deni¹⁷⁸ ning põhjendati viimase dünastia õiguspärasust Prantsusmaa kroonile. Samal ajal võimaldas selline õiguslik-dünastiline konstruktsioon välistada Inglismaa kuningate trooninõudluse: Inglise valitsejasuguvõsad olid meesliinis teised ning nende seos Prantsuse krooniga tulenes üksnes naisliinist.

¹⁷⁷ **Rohr, Z. E.** The Practice of Political Motherhood in Late Medieval France: Yolande of Aragon, Bonne-Mère of France – McGlynn, S., Woodacre, E. (toim). The Image and Perception of Monarchy in Medieval and Early Modern Europe. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2014, lk 23–47, siin lk 27.

¹⁷⁸ **Beaune, C.** The Birth of an Ideology, lk 254.

Kokkuvõte

Bakalaureusetöö eesmärk oli analüüsida hiliskeskaegse Prantsusmaa trooninõudluskriisi käigus toimunud muutusi arusaamades kuningavõimust, troonijärglusest ja naiste rollist riigivõimu tasandil. Erilist tähelepanu pöörati küsimusele, kuidas ja millistel eesmärkidel hakati varakeskaegsest Saali tavaõigusest pärinevat maavalduste pärimist reguleerivat normi kasutama Prantsusmaa troonijärgluse põhjendamisel.

Töö käigus analüüsiti Saali tavaõigusest pärinevat printsiipi ning selle algset võimalikku tähendust varakeskaegses Frangi riigis, sealhulgas küsimust, kas ja millisel määral võimaldas see maavalduste pärimist naisliinis. Samuti uuriti Kapetingide dünastia järjepidevuse kujunemist, dünastia pealiini häbumist 14. sajandil ning sellele järgnenud Valois' dünastia võimu legitimeerimist trooninõudluskriisi tingimustes. Nende protsesside analüüs võimaldas selgitada, kuidas trooninõudluskriis ja dünastiline ebastabiilsus kujundasid hilisema õigusliku argumentatsiooni sisu ja eesmärgi.

Uurimus näitas, et Saali tavaõigusest tuletatud printsiibil puudus selline ajalooline järjepidevus, nagu sellele 14.–15. sajandi Prantsuse juristide poolt omistati. Algselt ei reguleerinud norm troonijärglust, vaid maavalduste pärimist, ning selle tähendus kujundati hiliskeskajal ümber vastavalt kaasaegsetele poliitilistele vajadustele. Saali tavaõigusele tuginemine oli teadlik poliitiline ja retooriline valik, mille eesmärk oli põhjendada Valois' dünastia õigust prantsuse kuningakroonile ning välistada konkureerivad trooninõuded.

Töö tulemusena selgus ka, et Saali tavaõigusele viitamine peegeldas 14.–15. sajandi Prantsusmaa õpetatud arvamust (*resp* õigusmõtlemist), mille kohaselt uusi poliitilisi otsuseid põhjendati ajalooliste argumentide kaudu. Samuti ilmestab see Prantsuse juristide huvi siduda Prantsusmaa kuningriik Frangi riigi ajaloolise pärandiga ning kujundada ettekujutus katkematust kuningavõimu järjepidevusest Merovingidest Valois'deni. Seejuures peeti olulisemaks normi näilist ajaloolist järjepidevust kui selle algset tähendust või sobivust troonijärgluse reguleerimiseks.

Troonijärglusvaidlused avasid ka muutusi arusaamades kuningavõimu olemusest: kuningavõimu hakati üha enam käsitlema valitseja isikust eraldiseisva avaliku ametina, mille järjepidevus vajab selgemaid õiguslikke aluseid. Sama argumentatsiooni käigus mõtestati lahti ka arusaam naiste rollist riigivõimu tasandil. Seejuures mõtestati ümber ka naise roll riigivõimu tasandil Prantsusmaal. Naised küll välistati troonijärglusest, kuid selle põhjendamiseks kasutatud argumendid muutusid ajas. Varasemas argumentatsioonis rõhutati naiste väidetavat sobimatust avalikku sfääri ning nende oletatavat valitsemisvõimetust. Saali tavaõigusest

tuletatud printsiibile tuginemine võimaldas need otseselt misogüünsed argumendid aga tagaplaanile jätta ja põhjendada naiste välistamist näiliselt ajaloolise ning õigusliku traditsiooniga. Seevastu ei välistatud naisi täielikult poliitilisest tegevusest – nad jäid riigi juhtimisse kaasatuks näiteks regendi ametiülesannete täitmise kaudu, juhul kui see toetas valitseva dünastia järjepidevust.

Edasist uurimist väärib küsimus, milliseks kujunes Saali tavaõigusest tuletatud printsiibi retseptsioon hiliskeskaja lõpus ja varasel uusajal ning kas ja millisel määral mõjutas see Euroopa arusaamu troonijärglusest, kuningavõimust ja viimase dünastilisest õiguspärasusest. Samuti võimaldaks laiem võrdlev käsitlus põhjalikumalt analüüsida soo, õigusliku argumentatsiooni ja riigivõimu vahelisi seoseid keskaegses Euroopas.

Summary

Constructing Dynastic Legitimacy: Salic Law and Royal Succession in Late Medieval France

This study examines the legal argumentation used in late medieval France to justify the exclusion of women and female-line descendants from royal succession. Particular attention is paid to the fourteenth and fifteenth centuries and to the ways in which these arguments reflected broader changes in legal thought, dynastic legitimacy, concepts of royal power, and perceptions of women's role in governance.

The work is divided into four chapters. The first chapter examines the early medieval Salic law codes, their manuscript tradition, and the inheritance regulations later associated with the exclusion of women from royal succession. Special emphasis is placed on the contemporary context and meaning of the legal norms, as well as on the question whether they restricted inheritance through the female line in the Frankish kingdoms. The second chapter analyses the development of Capetian dynastic continuity and the succession crises of the early fourteenth century, focusing on the exclusion of women and female-line descendants from the French succession after the deaths of Louis X, Philip V, and Charles IV.

The third chapter examines the legal and historical argumentation used to legitimise the rule of the Valois dynasty during the Hundred Years' War and analyses the growing importance of principles retrospectively associated with Salic Law in French succession debates. The fourth chapter interprets these developments in a broader context, examining what the succession crisis reveals about late medieval French legal thought, dynastic legitimisation, concepts of kingship, and attitudes towards women's political authority.

The analysis is based on published editions of early medieval Salic law codes, their manuscript tradition, and contemporary chronicles and legal texts connected to the succession crisis. The study demonstrates that the principle later associated with the "Salic law of succession" did not constitute an uninterrupted historical tradition regulating the inheritance of the French crown. In its original context, the norm concerned the inheritance of landed property rather than royal succession. References to Salic law in late medieval France therefore represented a retrospective political and legal construction used to legitimise Valois rule and exclude rival dynastic claims advanced through women and the female line.

More broadly, the succession debates reflected significant transformations in late medieval political and legal culture. Royal authority increasingly came to be understood as a public office

requiring clearer principles of succession, while historical continuity and legal tradition acquired growing importance in the legitimation of dynastic power. At the same time, the exclusion of women from succession did not remove them entirely from political authority, as queens and noblewomen continued to exercise influence through regency and other forms of political participation.

Further research could examine more extensively the reception of Salic law in later medieval and early modern political thought, as well as the broader relationship between gender, legal argumentation, and dynastic legitimacy in medieval Europe.

Bibliograafia

Publitseeritud allikatekstid

Eckhardt, K. A. *Pactus Legis Salicae*, (Monumenta Germaniae Historica. Leges Nationum Germanicarum IV/1), 1962

Eckhardt, K. A. *Lex Salica*, (Monumenta Germaniae Historica. Leges Nationum Germanicarum IV/2), 1969.

Ficher-Drew, K. *The Laws of the Salian Franks*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1991.

Geraud, H. (toim). *Chronique latine de Guillaume de Nangis de 1113 à 1300: avec les continuations de cette chronique de 1300 à 1368*. Paris :J. Renouard, 1843.

Lescot, R. *Genealogia aliquorum regum Francie per quam apparet quantum attinere potest regi Francie rex Navarre*. – Lemoine, J. (toim). *Chronique de Richard Lescot: religieux de Saint-Denis (1328–1344) suivie de la continuation de cette chronique (1344–1364)*. Paris: Renouard, H. Laurens, 1896, lk 173–178.

Kirjandus

Adams, T. Between History and Fiction: Revisiting the *Affaire de la Tour de Nesle*. – *Viator* 43/2, 2012, lk 165–192.

Adams, T. Christine de Pizan, Isabeau of Bavaria, and Female Regency. – *French Historical Studies* 32, 2009, lk 1–32.

Adams, T. Rechtschaffen, G. Isabeau of Bavaria, Anne of France, and the History of Female Regency in France. – *Early Modern Women* 8, 2013, lk 119–147.

Anderson, T. Jr. Roman Military Colonies in Gaul, Salian Ethnogenesis and the Forgotten Meaning of Pactus Legis Salicae 59.5. – DeVries, K. France, J. (toim). *Warfare in the Dark Ages*. London: Routledge, 2008, lk 33–48.

Bartlett, R. *Blood Royal. Dynastic Politics in Medieval Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 2020.

Beaune, C. Ross Huston, S (tõlk.) *The Birth of an Ideology: Myths and Symbols of Nation in Late-Medieval France*. Berkeley: University of California Press, 1991.

Bellomo, M. *The Common Legal Past of Europe 1000–1800*. Washington, D.C: The Catholic University of America Press, 1995.

Benson, R. L. In Praise of the Franks: Rhetorical Influences on the Early Germanic Monarchies – Weber, L.J. *et al.* (toim). Law, Rulership, and Rhetoric: Selected Essays of Robert L. Benson. Notre Dame: University of Notre Dame Press, 2014, lk 185–197.

Bothe, L. From Subordination to Integration: Romans in Frankish law. – Pohl, W. *et al* (toim). Transformations of Romanness: Early Medieval Regions and Identities. Berlin: De Gruyter, 2018, lk 345–368.

Bradbury, J. The Capetians: Kings of France, 987–1328. London: Continuum, 2007.

Brown, E. A. R. Philip the Fair and His Family: His Sons, Their Marriages, and Their Wives. – Medieval Prosopography 32, 2017, lk 125–185.

Brown, E. A. R. Philip the Fair of France and His Family's Disgrace: The Adultery Scandal of 1314 Revealed, Recounted, Reimagined, and Redated. – Mediaevistik 32, 2019, lk 71–103.

Brown, E. A. R. The Ceremonial of Royal Succession in Capetian France: the Double Funeral of Louis X. – Traditio 34, 1978, lk 227–271.

Brown, E. A. R. The King's Conundrum: Endowing Queens and Loyal Servants, Ensuring Salvation, and Protecting the Patrimony in Fourteenth-Century France. – Burrow, J. A., Wei, I. P. (toim). Medieval Futures. Attitudes to the Future in the Middle Ages. Woodbridge: Boydell & Brewer, 2000, lk 115–166.

Brown, E. A. R. The Political Repercussions of Family Ties in the Early Fourteenth Century: The Marriage of Edward II of England and Isabelle of France. – Speculum 63/3, 1988, lk 573–595.

Brown, W. The Use of Norms in Disputes in Early Medieval Bavaria. – Viator, 30/1, 1999, lk 15–40.

Cohen, E. The Crossroads Of Justice. Law and Culture in Late Medieval France. Leiden: Brill, 1993.

Collins, J. B. The French Monarchical Commonwealth, 1356–1560. Cambridge: Cambridge University Press, 2022.

Collins, J. Dynastic Instability, the Emergence of the French Monarchical Commonwealth and the Coming of the Rhetoric of 'L'état', 1360s to 1650s. – Friedeburg, R. Morill, J (toim). Monarchy Transformed. Princes and Their Elites in Early Modern Western Europe. Cambridge: Cambridge University Press, 2017, lk 87–126.

- Conroy, D.** *Ruling Women, Volume 1: Government, Virtue, and the Female Prince in Seventeenth-Century France.* New York: Palgrave Macmillan, 2016.
- Corcos, C. A.** From Agnatic Succession to Absolute Primogeniture: the Shift to Equal Rights of Succession to Thrones and Titles in the Modern European Constitutional Monarchy. – *Michigan State Law Review*, 2012, lk 1587–1670.
- Coumert, M. Schneider, J.** *Lex Salica* Between Latin and Vernacular. – *Journal of Medieval History* 47/4–5, 2021, lk 542–558.
- Crawford, K.** *Perilous Performances: Gender and Regency in Early Modern France.* Cambridge: Harvard University Press, 2009.
- Daly, K. Giesey, R. E.** Noël de Fribois et la Loi Salique. – Giesey, R. E. *Rulership in France, 15th-17th centuries.* London: Ashgate Variorum, 2004, lk 269–300.
- Daly, W. M.** Clovis: How Barbaric, How Pagan? – *Speculum* 69/3, 1994, lk 619–664.
- Delogu, D.** *Allegorical Bodies: Power and Gender in Late Medieval France.* Toronto: University of Toronto Press, 2015.
- Delogu, D.** The King's Two Daughters: Isabelle of France and the University of Paris, Fille du Roy. – *Republics of Letters: A Journal for the Study of Knowledge, Politics, and the Arts* 3/2, 2013, lk 1–21.
- Dunbabin, J.** The Political World of France, c.1200-c.1336. – Potter, D. (toim). *France in the Later Middle Ages, 1200-1500.* Oxford: Oxford University Press, 2003, lk 23–46.
- Earenfight, T.** *Queenship in Medieval Europe.* New York: Palgrave Macmillan, 2013.
- Esders, S.** Roman Law as an Identity Marker in Post-Roman Gaul (5th–9th Centuries). – Pohl, W. *et al* (toim). *Transformations of Romanness: Early Medieval Regions and Identities.* Berlin: De Gruyter, 2018, lk 325–344.
- Esders, S.** Wergild and the Monetary Logic of Early Medieval Conflict Resolution – Bothe, L. *et al.* (toim). *Wergild, Compensation and Penance. The Monetary Logic of Early Medieval Conflict Resolution.* Leiden: Brill, 2021, lk 1–37.
- Evans, M.** Isabella of France and Roger Mortimer: Lovers or Allies? – Storey, G., Rohr Z. E. (toim). *Premodern Ruling Sexualities: Representation, Identity, and Power.* Manchester: Manchester University Press, 2024, lk 89–104.
- Faulkner, T.** Carolingian Kings and the *leges barbarorum*. – *Historical Research* 86/233, 2013, lk 443–464.

- Faulkner, T.** Law and Authority in the Early Middle Ages: the Frankish *leges* in the Carolingian Period. Cambridge: Cambridge University Press, 2016.
- Fawtier, R.** Butler, L, Adam R. J. (tõlk). The Capetian Kings of France: Monarchy and Nation, 987–1328. London: Macmillan, 1960.
- Field, S. L. Gaposchkin, M. C.** Questioning the Capetians, 1180–1328. – History Compass 12/7, 2014, lk 567–585.
- Firnhaber-Baker, J.** House of Lilies: The Dynasty That Made Medieval France. New York: Hachette Book Group, 2024, pagineerimata Epub.
- Firnhaber-Baker, J.** The Jacquerie of 1358: A French Peasants' Revolt. Oxford: Oxford University Press, 2021.
- Fouracre, P. Gerberding R. A.** Late Merovingian France: History and Hagiography, 640–720. Manchester: Manchester University Press, 1996.
- Garrison, M.** The Franks as the New Israel? Education for an Identity from Pippin to Charlemagne. – Yitzhak, H. Innes, M. (toim). The Uses of the Past in the Early Middle Ages. Cambridge: Cambridge University Press, 2000, lk 126–173.
- Gaude-Ferragu, M., Krieger, A.** (tõlk). Queenship in Medieval France, 1300–1500. New York: Palgrave Macmillan, 2016.
- Geary, P. J.** Before France and Germany: The Creation and Transformation of the Merovingian World. New York: Oxford University Press, 1988.
- Giesey, R. E.** The Juristic Basis of Dynastic Right to the French Throne. – Transactions of the American Philosophical Society 51/5, 1961, lk 3–47.
- Gloning, T. Young, C.** A History of the German Language Through Texts. Oxford: Taylor & Francis, 2003.
- Goetz, H. W.** Gens, Kings and Kingdoms: the Franks. – Goetz, H. W. *et al* (toim). *Regna and Gentes*. Leiden: Brill, 2003, lk 307–344.
- Hallam, E. M. Everard, J.** Capetian France 987–1328 Second Edition. Abingdon: Routledge, 2013.
- Hamilton, J. S.** The Plantagenets: History of a Dynasty. London: Continuum, 2010.
- Hanley, S.** Configuring the Authority of Queens in the French Monarchy, 1600s-1840s. – Historical Reflections/Réflexions Historiques 32/2, 2006, lk 453–464.

- Hanley, S.** Mapping Rulership in the French Body Politic: Political Identity, Public Law and the “King’s One Body”. – *Historical Reflections / Réflexions Historiques* 23/2, 1997, lk 129–149.
- Hanley, S.** The Politics of Identity and Monarchic Governance in France: The Debate over Female Exclusion. – Smith, H. L (toim). *Women Writers and the Early Modern British Political Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998, lk 289–304.
- Hanley, S.** The Salic Law. – Fauré, C (toim). *Political and Historical Encyclopedia of Women*. Oxford: Taylor & Francis, 2003, lk 2–17.
- Harding, A.** *Medieval Law and the Foundations of the State*. Oxford: Oxford University Press, 2002.
- Herlihy, D.** Land, Family and Women in Continental Europe, 701–1200. – *Traditio* 18, 1962, lk 89–120.
- Hoppenbrouwers, P.** *Leges Nationum* and Ethnic Personality of Law in Charlemagne’s Empire. – Duindam, J. *et al* (toim). *Law and Empire : Ideas, Practices, Actors*. Boston: Brill, 2013, lk 251–274.
- James, E.** *The Origins of France. From Clovis to the Capetians, 500–1000*. London: Macmillan, 1982.
- Jones, M.** The Crown and the Provinces in the Fourteenth Century. – Potter, D (toim). *France in the Later Middle Ages, 1200–1500*. Oxford: Oxford University Press, 2003, lk 61–89.
- Jones, M.** The Last Capetians and Early Valois Kings, 1314–1364. – Jones, M (toim). *The New Cambridge Medieval History Vol. VI: c.1300–c.1415*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000, lk 388–421.
- Keane, M.** Louis IX, Louis X, Louis of Navarre: Family Ties and Political Ideology in the Hours of Jeanne of Navarre. – *Visual Resources: An International Journal of Documentation* 20/2-3, 2004, lk 237–252.
- Kerneis, S.** Rome and the Barbarians: the Privilege of Law. – *Clio@Themis* [Online] 10, 2016, lk 1–16.
- Kinder, H., Hilgemann, W., Randveer, L** (tõlk). *Maailma ajalugu esiajast tänapäevani*. Maailma ajaloo käsiraamat. Tallinn: Avita, 2001.
- Knecht, R.** *The Valois: Kings of France, 1328–1589*. London: Hambledon Continuum, 2004.
- Kreiner, J.** *Legions of Pigs in the Early Medieval West*. Yale: Yale University Press, 2020.

- Lalande, E.** The Tour de Nesle Affair: Succession and Sexuality in Fourteenth-Century France. – Storey, G., Rohr Z. E. (toim). Premodern Ruling Sexualities: Representation, Identity, and Power. Manchester: Manchester University Press, 2024, lk 194–213.
- Laur, M., Selart, A.** Maailma ajalugu. II, Keskaeg. Varauusaeg. Tallinn: Koolibri, 2016.
- Lehuteur, P.** Histoire de Philippe le Long, roi de France (1316–1322). Paris: Hachette, 1897.
- Lewis, A. W.** Royal Succession in Capetian France: Studies on Familial Order and the State. Cambridge: Harvard University Press, 1981.
- Lewis, K.** Kingship and Masculinity in Late Medieval England. London: Routledge, 2013.
- Livingston, M.** The Two Hundred Years War: The Bloody Crowns of England and France, 1292–1492. London, Bloomsbury, 2025, pagineerimata Epub.
- McKitterick, R.** The Carolingians and the Written Word. Cambridge: Cambridge University Press, 1989.
- Monter, W.** The Rise of Female Kings in Europe, 1300–1800. New Haven: Yale University Press, 2012.
- Murray, A. C.** Germanic Kinship Structure: Studies in Law and Society in Antiquity and in the Early Middle Ages. Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 1983.
- Murrey, A. C.** The Merovingians: Kingship, Institutions, Law, and History. New York: Routledge, 2022.
- Naus, J.** Constructing Kingship. The Capetian Monarchs Of France And The Early Crusades. Manchester: Manchester University Press, 2006.
- Nelson, J. L.** Kingship and Royal Government. – McKitterick, R. (toim). The New Cambridge Medieval History, Vol. II: c.700 – c.900. Cambridge: Cambridge University Press, 1995, lk 381–430.
- Nelson, J. L.** Queens as Jezebels: The Careers of Brunhild and Balthild in Merovingian History. – Baker, D (toim). Medieval Women. Dedicated and Presented to Prof. Rosalind MT Hill on the Occasion of her Seventieth Birthday. Oxford: Ecclesiastical History Society, 1978, lk 31–77.
- Nichols, S. G.** The Narrative of Nation. Political Allegory in 14th-Century France. – Romanistisches Jahrbuch 51/1, 2000, lk 153–178.
- Palmer, J. T.** Merovingian Worlds. Cambridge: Cambridge University Press, 2025.

- Patourel J. L.** Edward III and the Kingdom of France. – *History* 43/149, 1958, lk 173–189.
- Poly, J. P.** Freedom, Warriors' Bond, Legal Book. The *Lex Salica* Between Barbarian Custom and Roman Law. – *Clio@Themis* [Online] 10, 2016, lk 1–36.
- Pons, N.** Intellectual Patterns and Affective Reactions in Defence of the Dauphin Charles, 1419–1422. – Allmand, C. (toim). *War, Government and Power in Late Medieval France*. Liverpool: Liverpool University Press, 2000, lk 54–69.
- Potter, J. M.** The Development and Significance of the Salic Law of the French. – *The English Historical Review* 52/206, 1937, lk 235–253.
- Prestwich, M.** *Plantagenet England, 1225–1360*. Oxford: Clarendon Press, 2005.
- Reynolds, S.** *Fiefs and Vassals: The Medieval Evidence Reinterpreted*, Oxford: Oxford University Press, 1994.
- Rohr, Z. E.** No Job for a Man. Fifteenth-Century France and the Invention of the Institution of Female Regency. – Morand-Métivier, C. L., Adams, T. (toim). *The Waxing of the Middle Ages: Revisiting Late Medieval France*. Newark: University of Delaware Press, 2023, lk 213–234.
- Rohr, Z. E.** The Practice of Political Motherhood in Late Medieval France: Yolande of Aragon, Bonne-Mère of France. – McGlynn, S., Woodacre, E. (toim). *The Image and Perception of Monarchy in Medieval and Early Modern Europe*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2014, lk 23–47.
- Small, G.** *Late Medieval France*. New York: Palgrave Macmillan, 2009.
- Strayer, J. R.** Philip the Fair – A “Constitutional” King. – *The American Historical Review* 62/1, 1956, lk 18–32.
- Sumption, J.** *The Hundred Years War. Volume I. Trial by Battle*. London: Faber and Faber, 1990.
- Taylor C.** The Salic Law, French Queenship, and the Defense of Women in the Late Middle Ages. – *French Historical Studies* 29/4, 2006, lk 543–564.
- Taylor, C.** *Chivalry and the Ideals of Knighthood in France during the Hundred Years War*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.
- Taylor, C.** Edward III and the Plantagenet Claim to the French Throne. – Bothwell J.S (toim). *The Age of Edward III*. Woodbridge: Boydell&Brewer, 2001, lk 155–170.
- Taylor, C. H.** The Composition of Baronial Assemblies in France, 1315–1320. – *Speculum* 29/2, 1954, lk 433–459.

- Taylor, C.** The Salic Law and the Valois Succession to the French Crown. – French History 15/4, 2001, lk 358–377.
- Thibaut, A. C.** Histoire des États généraux et des institutions représentatives en France depuis l'origine de la monarchie jusqu'à 1789. Bruxelles, 1844.
- Waley, D.** Later Medieval Europe 1250–1520. New York: Longman, 2001.
- Wallace-Hadrill, J. M.** The Barbarian West, 400–1000. Oxford: Blackwell, 1988.
- Van Dam, R.** Merovingian Gaul and the Frankish Conquests. – Fouracre, P. (toim). The New Cambridge Medieval History, Vol.I: c.500 – c.700. Cambridge: Cambridge University Press, 2005, lk 193–231.
- Warner, K.** Isabella of France: The Rebel Queen. Stroud: Amberley Publishing, 2016, pagineerimata Epub.
- Weir, A.** Isabella: She-wolf of France, Queen of England. London: Pimlico, 2006.
- Wemple, S. F.** Women in Frankish Society : Marriage and the Cloister, 500 to 900. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1981.
- Whaley, D.** From a Salic Law to the Salic Law. The Creation and Re-creation of the Royal Succession System of France. – Woodacre, E. *et al* (toim). The Routledge History of Monarchy. London: Routledge, 2019, lk 443–464.
- Wickham, C.** The Inheritance of Rome: a History of Europe from 400 to 1000. New York: Viking, 2009.
- Williard, H.** Friendship in the Merovingian Kingdoms: Venantius Fortunatus and His Contemporaries. Leeds: Arc Humanities Press, 2022.
- Williman D, Corsano K.** The World Chronicle of Guillaume de Nangis: A Manuscript's Journey from Saint-Denis to St. Pancras. Berlin: Medieval Institute Publications, 2020.
- Viollet, P.** Comment les femmes ont été exclues, en France, de la succession à la couronne. – Mémoires de l'Institut de France 34/2, 1895, lk 125–178.
- Wood, C. T.** Queens, Queans, and Kingship: An Inquiry into Theories of Royal Legitimacy in Late Medieval England and France. – Jordan, C. W. *et al* (toim). Order and Innovation in the Middle Ages: Essays in Honor of Joseph R. Strayer. Princeton: Princeton University Press, 1976, lk 385–400.
- Wood, C. T.** The French Apanages and the Capetian Monarchy, 1224–1328. Cambridge: Harvard University Press, 1966.

Wood, I. The Merovingian Kingdoms 450–751. London: Longman, 1994.

Woodacre, E. Queens and Queenship. Leeds: Arc Humanities Press, 2021.

Woodacre, E. The Queens Regnant Of Navarre. Succession, Politics, and Partnership, 1274–1512. New York: Palgrave Macmillan, 2013.

Wormland, P. The *Leges Barbarorum*: Law and Ethnicity in the Post-Roman West. – Goetz, H. W. *et al* (toim). *Regna and Gentes*. Leiden: Brill, 2003, lk 21–53.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kärt Verkmann

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Mineviku konstrueerimine ja dünastiline võim: Saali tavaõigus hiliskeskaegse Prantsusmaa troonijärglusargumentatsioonis“, mille juhendaja on Kerli Kraus, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada Tartu Ülikooli digitaalarhiivi kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
2. annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
3. olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
4. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Kärt Verkmann

27.05.2026